

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра мовної та психолого-педагогічної підготовки

Допущено до захисту

Завідувач кафедри
д. психол. н., Асєєва Ю.О.

(підпис)

«____» _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня магістр

Зі спеціальності _____ 053 Психологія _____
(шифр та найменування спеціальності)

За освітньою програмою _____ «Практична психологія» _____
(назва освітньої програми)

На тему: **«ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО
САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ»**

Виконавець:

здобувач 2 курсу, групи бзф12
факультету ЦЗФН

_____ Асєєва Христина Іванівна
/підпис/

Науковий керівник

Старший викладач кафедри МППП
кандидат психологічних наук

_____ Яцишина Анастасія Миколаївна
/підпис/

Одеса 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ.....	7
1.1. Психологічна характеристика професійного самовизначення.....	7
1.2. Поняття та структура професійного самовизначення.....	21
1.3. Фактори професійного самовизначення особистості.....	32
Висновки до першого розділу	38
РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ.....	39
2.1. Методи та умови проведення емпіричного дослідження.....	39
2.2. Результати дослідження та інтерпретація отриманих показників.....	46
Висновки до другого розділу	54
РОЗДІЛ III. ПСИХОКОРЕКЦІЙНА ПРОГРАМА УСВІДОМЛЕННОГО ФОРМУВАННЯ У ОСОБИСТОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ.....	61
3.1. Методичне забезпечення вивчення проблеми професійного самовизначення особистості.....	51
3.2. Розробка та впровадження психокорекційної програми	63
3.3. Рекомендації та методи щодо покращення професійного самовизначення особистості.....	66
Висновки до третього розділу.....	69
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75
ДОДАТКИ.....	81

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Проблема визначення професійного шляху особистості є предметом чисельних досліджень. До сьогодення вільний вибір професії майже не існував, а рішення про професійний шлях найчастіше приймалося з урахуванням соціального статусу та класової приналежності людини, а також за патріархальними нормами суспільства. З розвитком суспільства і економіки проблема вибору професії ставала все складнішою, з'являлися нові фактори, що впливали на цей вибір, і перед кожним наступним поколінням виникали нові виклики. Індустріальна революція породила ринок праці та нові професії, що призвели до проблем пошуку роботи та необхідності професійної підготовки. Зміна історичного контексту суттєво розширила спектр доступних професійних шляхів.

Дослідження проблеми професійного самовизначення особистості мають значну теоретично-практичну важливість за зарубіжними роботами таких вчених, як: А. Адлер, Е. Берн, Л. Бонцорі, Е. Гінзберг, Ф. Парсонс, Д. Сьюпері, К. Хорні, та інші, які вивчають умови, що сприяють розумному вибору професії; Д. Берлінгер, Р. Белл, Б. Бол, Д. Брупер, К. Вальтер, Р. Вільямс, Р. Інглеарт, М. Кон, Н. Кейдас, С. Кейні, А. Маслоу, С. Ньюмен, К. Роджерс, Б. Скіннер, Т. Терман, Э. Торвдайк, Г. Хіпд, та інші, що досліджують вплив ціннісних орієнтацій на професійне самовизначення; Д. Адаме, Р. Брунер, А. Дж. Воттс, Дж. Кіллен, Дж. Конанг, В. Никлис, М. Ритлук, Р. Сліппері, Х. Фукс, В. Цифройнд, та інші, які працюють над формами та методами навчання, спрямованими на підготовку учнів до самовизначення у сфері професій; В. Бенетт, Л. Колберг, Т. Ликона, В. Пері, К. Резы, Д. Френкель, та інші, які досліджують стратегії організації професійного самовизначення через розвиток ціннісно-моральної бази. [9, с. 54-58]

Проаналізувавши чисельні джерела можна сказати, що вирішальну роль у дослідженні проблеми професійного самовизначення особистості відіграють праці таких авторів, як: К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Ю. Анциферова, Г. Балла, А. Голомшток, Б. М'ясищев, Н. Пряжніков, К. Платонов (щодо теоретико-методологічних засад професійного самовизначення); Л. Ботякова, О.

Колесникова, Д. Костянтинівський, В. Мачуський, А. Мордовська, Є. Павлютенков, Н. Побірченко, В. Синявський, А. Федоришин, І. Чечель, П. Шавір та інші (стосовно психолого-педагогічних аспектів формування готовності особистості до професійного самовизначення); Л. Гуцан, Д. Закатнов, Л. Йовайш, Є. Клімова, Г. Левченко, О. Мельник, С. Осадчий, М. Піддячий, В. Сидоренко, А. Сазонов, В. Симоненко, М. Тищенко, Д. Тхоржевський, Н. Шевченко, М. Янцур, О. Ястремська та інші (щодо методів активізації професійного та особистісного самовизначення); Т. Бабко, І. Волощук, А. Корсун, А. Назарчук, І. Охріменко, М. Шабдінов та інші (про психолого-педагогічні аспекти готовності до професійного вибору в умовах допрофільної підготовки і профільного навчання). [10, с. 49]

Аналіз науково-педагогічної літератури показує, що, незважаючи на постійний інтерес дослідників до проблеми професійного самовизначення особистості, поки що не існує єдності у визначенні змісту цього поняття та закономірностей самого процесу. Існує два основних підходи: соціологічний і психологічний. [9, с. 54] З соціологічної точки зору, самовизначення особистості розглядається через її взаємодію з оточуючим середовищем загалом і відображає вступ людини до певних соціальних структур та сфер життя, а також її стабілізацію в цих соціальних структурах і сферах. Різновиди самовизначення, такі, як: професійне, особистісне, сімейне тощо, відповідають різним типам цих структур і сфер життя. Критеріями самовизначення можуть бути включення людини до різних сфер життя, а також ключові події у її житті, наприклад: вступ до навчального закладу, розвиток професійної кар'єри, укладення шлюбу тощо, які відображають ці включення і є етапами самовизначення.

Психологічний підхід акцентується на вивченні психологічних механізмів процесу самовизначення, які визначають включення в соціальні структури та сфери життя і формують конкретний стан самовизначення особистості. Саме це призвело до вибору теми дипломної роботи: «Психологічні особливості професійного самовизначення особистості».

Об'єкт дослідження – професійне самовизначення особистості.

Предмет дослідження – психологічні особливості професійного

самовизначення особистості.

Мета роботи – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості професійного самовизначення особистості.

Відповідно до мети були визначені **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати та узагальнити теоретико-методологічні підходи до вивчення феномену професійного самовизначення;
2. Здійснити теоретичний аналіз літератури щодо проблеми професійного самовизначення особистості;
3. Розробити програму емпіричного дослідження, вибрати відповідну мету та систему дослідницьких процедур, спрямованих на вивчення професійного самовизначення особистості;
4. Провести експериментальне дослідження особливостей професійного самовизначення особистості;
5. Сформулювати рекомендації щодо покращення професійного самовизначення особистості.

Методи дослідження. Для досягнення мети та поставлених завдань дослідження використовувалися наступні методи: теоретичні (вивчення та систематизація теоретичних джерел), практичні (спостереження, опитування, бесіда, психолого-педагогічний експеримент) та метод статистичної обробки даних (метод поперечного зрізу, методи математичної статистики). У психодіагностичний комплекс увійшли: Диференційнодіагностичний опитувальник Є. О. Клімова (ДДО); методика «Опитувальник професійних переваг» (І частина модифікації тесту Дж. Голланда); діагностична методика «Професійна готовність» (А.П. Чернявська); методика «Мотивація навчання у ЗВО» (Т.І. Ільїна).

Вибірка досліджуваних. В емпіричному дослідженні брали участь студенти Одеського національного економічного університету. Загальну вибірку дослідження склало 50 осіб, віком від 17 до 18 років.

Аналіз досліджень та публікацій. Готовність до професійного самовизначення особистості – одна з найбільш розглядаємих питань сьогодення.

Більшість найвідоміших дослідників таких, як: Л. Гуцан, Д. Закатнов, Л. Йовайш, Є. Клімова, Г. Левченко, О. Мельник, С. Осадчий, М. Піддячий, В. Сидоренко, А. Сазонов, В. Симоненко, М. Тищенко, Д. Тхоржевський, Н. Шевченко, М. Янцур, О. Ястремська та ін., торкалися саме методів активізації професійного та особистісного самовизначення.

Теоретичне значення дослідження полягає в розгляді психологічних особливостей самовизначення особистості.

Практичне значення дослідження. Зазначеним комплексом методик можуть користуватися психологи та педагоги для діагностики рівня професійної самовизначеності особистості. Результати дослідження можуть бути застосовані для модернізування процесу підготовки самовизначення професійної готовності особистості.

Апробація результатів дослідження. Окремі результати дослідження висвітлені у статті, опублікованій у журналі «Науковий студентський вісник» Одеського національного економічного університету, 2024, № 9-10 (329-330), під темою: «Психологічні особливості професійного самовизначення особистості».

Структура роботи. Магістерська робота складається зі загального вступу, трьох основних розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний текст дослідження поданий на 81 сторінці (основний текст складає на 74 аркушах). Дипломна робота включає в себе 2 таблиці та 9 малюнків. «Список використаних джерел» - містить 60 джерел.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

1.1. Психологічна характеристика професійного самовизначення

Професійне самовизначення особистості – це довготривалий процес, що поєднує суб'єктивні та об'єктивні аспекти і включає поетапне узгодження професійних і психологічних можливостей людини з вимогами та змістом професії на ринку праці. Цей процес відображає соціальний розвиток особистості, її потребу в самоактуалізації та самореалізації.

Професійне самовизначення є багатограним процесом, який можна розглядати з кількох перспектив. По-перше, це ряд завдань, що суспільство ставить перед індивідом, які він повинен вирішити за певний час. По-друге, це процес послідовного прийняття рішень, у результаті яких особистість знаходить баланс між своїми бажаннями та схильностями з одного боку і потребами суспільства з іншого. І нарешті, професійне самовизначення можна сприймати як формування індивідуального стилю життя, в якому професійна діяльність є його частиною.

Крім того, професійне самовизначення включає самопізнання та об'єктивну оцінку своїх індивідуальних особливостей, а також порівняння власних професійних якостей і можливостей з вимогами, необхідними для обраної професії. Це є процесом прийняття рішення про вибір майбутньої трудової діяльності, що включає вибір професії, навчального закладу та місця роботи.

Отже, професійне самовизначення передбачає усвідомлення особистістю своєї ролі як активного учасника конкретної професійної діяльності, що включає:

- оцінку своїх індивідуальних психологічних якостей та зіставлення власних можливостей із психологічними вимогами обраної професії;
- усвідомлення своєї соціальної ролі та відповідальності за успішне виконання завдань і реалізацію власних здібностей у професійній сфері.
- саморегуляцію поведінки, що спрямована на досягнення поставлених цілей.

Таким чином, професійне самовизначення включає реалізацію потенційних особливостей особистості, перетворення їх на актуальні особистісні якості, які сприяють самоорганізації, самореалізації та самооцінці в процесі створення особистого професійного плану.

Одним із ключових елементів професійного самовизначення є наявність професійного плану, що відображає обґрунтоване уявлення про обрану сферу діяльності, способи освоєння професії та перспективи розвитку кар'єри. Професійний план, як частина загального життєвого проєкту, містить уявлення людини про бажаний стиль життя, що охоплює соціальний, професійний та сімейний статус, а також шляхи та методи досягнення цих цілей.

Процес професійного самовизначення, як зазначає А. А. Деркач, є динамічним і охоплює значну частину життєвого шляху людини, сприяючи її особистісному розвитку на кожному етапі становлення. Хоча розвиток психічних функцій та форм поведінки має свої особливості, як особистісний, так і професійний розвиток підкоряються загальним закономірностям. Ці закономірності простежуються в процесі професійного самовизначення, який включає опис і пояснення основних тенденцій, що формують його перебіг. Саме таким чином розкривається сутність поняття «професійне самовизначення». [9, с. 54-58]

Перед особистістю постійно постають проблеми, що вимагають визначення ставлення до професії, аналізу і рефлексії власних професійних досягнень, а також прийняття рішень щодо вибору або зміни професії. Існує ряд дослідників, які по-різному розглядають проблему професійного самовизначення. Розглянемо далі їхні погляди на це питання. А. Маслоу запропонував концепцію професійного розвитку, в якій самоактуалізація є ключовим поняттям. Він вважав, що прагнення людини вдосконалюватися, висловлювати свої ідеї та реалізовувати свій потенціал в значущій для неї справі є основою професійного розвитку. У його концепції поняття «самовизначення» близькі до термінів «самоактуалізація», «самореалізація» та «самоздійснення». [39, с. 320]

П.Г. Щедровицький трактує самовизначення як здатність людини формувати власну індивідуальну історію і постійно переосмислювати свою сутність. Е.А. Клімов розглядає самовизначення як важливий аспект психічного розвитку, що включає активний пошук можливостей для розвитку і формування себе як повноцінного члена спільноти професіоналів. Він акцентує на тому, що процес прийняття остаточного рішення про вибір професійного навчального закладу або виду діяльності може здаватися одноразовим або тимчасовим. Важливо зазначити, що це лише «миттєвість» подій. [4, с. 4-9]

У процесі розвитку вивчення поняття особистості з часом формується певне ставлення до різних сфер праці, уявлення про різноманітність професій, оцінка своїх можливостей та орієнтування в соціально-економічній ситуації. Це також включає розгляд «запасних варіантів» вибору професії та інших аспектів, що визначають готовність особистості до наступного етапу професійного самовизначення.

Узагальнюючи погляди Клімова, можна стверджувати, що професійне самовизначення не є лише одномоментним актом вибору професії і не завершується після отримання освіти за обраною спеціальністю. Цей процес триває протягом всього професійного життя.

Професійне та особистісне самовизначення було детально досліджено Н.С. Пряжніковим. Він значно розширив теорію та практику в цій галузі, підкреслюючи тісний зв'язок між професійним самовизначенням і самореалізацією людини в інших важливих сферах життя.

У своїх дослідженнях Н.С.Пряжніков розробив процесуальну модель професійного самовизначення, яка включає такі етапи:

- усвідомлення цінності суспільно корисної праці та необхідності професійної підготовки;
- орієнтування в соціально-економічній ситуації та прогнозування престижності обраної професії.
- загальне розуміння світу професій та визначення професійної мети як мрії;

- постановка початкових професійних цілей як етапів і шляхів досягнення основної мети;
- збір інформації про професії, спеціальності, відповідні навчальні заклади та місця працевлаштування.
- оцінка можливих перешкод на шляху до досягнення професійних цілей, а також знання своїх переваг, що сприяють реалізації планів і перспектив;
- наявність системи резервних варіантів у разі невдачі з основним варіантом самовизначення;
- розпочинання практичної реалізації професійної перспективи та постійне коригування планів на основі зворотного зв'язку.

Ядро професійного самовизначення становить усвідомлений вибір професії, що враховує індивідуальні особливості та можливості особистості, вимоги професійної діяльності і соціально-економічні умови. Процес професійного самовизначення триває протягом усього професійного життя: особистість постійно рефлексує, переосмислює своє професійне становище і самостверджується в обраній сфері діяльності.

Професійне самовизначення актуалізується під впливом різних подій, зокрема завершенням школи, закінченням професійної освіти чи зміною місця проживання. Воно є ключовим аспектом соціально-психологічної зрілості особистості, відображаючи її потребу в самореалізації та самоактуалізації.

Психологи розглядають професійне самовизначення школярів як процес і результат вибору особистістю своїх позицій і цілей у професійній сфері. Через його двоїсту природу професійне самовизначення слід вивчати як безперервний процес та кінцевий результат. Це багатовимірний і багатоступінчастий процес. За визначенням О.В. Сергєєва, професійне самовизначення передбачає:

1. Набір завдань, які суспільство ставить перед особистістю;
2. Процес прийняття послідовних рішень, у якому індивід балансує між своїми уподобаннями та потребами суспільства в фахівцях;
3. Процес формування особистого стилю життя, де професійна діяльність є його невід'ємною частиною.

Таким чином, професійне самовизначення є тривалим процесом, що триває протягом усього життя людини.

Е.Ф. Зеєр розглядає професійне самовизначення особистості як складову прикладної психології, зокрема психології професій. Він визначає його як характеристику соціально-психологічної зрілості особистості, її потребу в самоактуалізації та самореалізації. Подібно до Клімова, Е.Ф. Зеєр не вважає процес професійного самовизначення одномоментним актом вибору професії. Процес не завершується з завершенням професійної підготовки; він триває протягом усього професійного життя. Для юнацького віку характерні професійно забарвлені фантазії, романтичні професійні наміри та ситуативні вибори навчального закладу, що формуються під впливом різних зовнішніх факторів. Професійні наміри підлітків у цей період часто є розпорошеними та невизначеними. [13, с. 27]

Таким чином, професійне самовизначення варто розглядати як тривалий процес, що охоплює весь період професійної діяльності людини — від перших намірів до завершення трудового шляху. Узагальнюючи, можна сказати, що професійне самовизначення включає не лише вибір і засвоєння професії, а й супроводжує людину протягом усього її професійного життя.

За словами Н.С. Пряжникова, професійне самовизначення — це процес, що змінює свої завдання залежно від етапу професійного розвитку та належності людини до певної професійної спільноти. Він акцентує на важливості знаходження сенсу у виконанні праці, підкреслюючи, що сутність професійного самовизначення полягає в самостійному та усвідомленому пошуку значень роботи та загальної життєдіяльності в конкретній культурно-історичній та соціально-економічній ситуації. [40, с. 655]

Н.С. Пряжников розглядає професійне самовизначення як комплексний процес, що включає різні етапи в залежності від професійного розвитку та приналежності до певної професійної групи. Він визначає кілька ключових компонентів цього процесу:

- цінність професійної підготовки та суспільно корисної праці. Це передбачає знання соціально-економічної ситуації та прогнозування престижності обраної професії як ціннісно-моральну основу самовизначення;

- орієнтування у світі професій. Важливо визначити професійну мету і розуміти різноманітність професійних можливостей.

- становлення найближчих професійних цілей. Це включає формулювання етапів, які необхідно пройти для досягнення основної професійної мети;

- пошук інформації. Необхідно отримати знання про професії, спеціальності, відповідні навчальні заклади та можливості працевлаштування.

- уявлення про можливі труднощі. Важливо розуміти можливі труднощі, що можуть виникнути при досягненні професійних цілей, і оцінити особистісні якості, які сприятимуть реалізації планів;

- наявність додаткових варіантів. Слід мати резервні варіанти у разі невдачі з основним вибором професії;

- початок практичної реалізації. Реалізація особистої професійної перспективи і постійне коригування планів на основі зворотного зв'язку.

Професійне самовизначення, за Н.С. Пряжниковим, реалізується на кількох рівнях:

- конкретна трудова функція (здійснення різноманітних функцій на конкретному трудовому посту підвищує можливість самореалізації в межах цієї діяльності. Зміна трудового посту може негативно впливати на якість роботи і викликати незадоволення);
- конкретна спеціальність (зміна трудових постів у межах однієї спеціальності сприяє розширенню можливостей самореалізації особистості).
- практична реалізація професійної перспективи (не передбачає початок реалізації особистих професійних планів та їх постійне коригування на основі отриманого зворотного зв'язку).

Тема роботи зосереджена на проблемі професійного самовизначення учнів і впливі соціальних умов регіону на цей процес. Основні аспекти, розглянуті в контексті SCCT (Social Cognitive Career Theory), що фокусується на взаємодії між особистісними характеристиками, соціальним середовищем та кар'єрними виборами. Ось типологія моделей професійного самовизначення школярів, заснована на SCCT, яка може допомогти в розумінні цього процесу:

- модель на основі інформованості та цінностей (рівень знань учнів про різні професії та навчальні заклади);
- цінності (особистісні пріоритети та цінності учнів, які можуть включати як професійні інтереси, так і соціальні або культурні фактори);
- самоефективність (віра учнів у власні можливості досягти успіху в обраній кар'єрі).

Ця модель враховує, що рівень обізнаності учнів про можливості та їх власні цінності визначають їхні кар'єрні орієнтири. Учні, які мають високий рівень інформованості та добре усвідомлюють свої цінності, швидше за все, зможуть ефективно вибрати відповідну професію. Існує також, модель соціально-регіональних умов:

- соціально-економічний контекст (вплив економічного становища та соціальних умов регіону на доступні можливості для кар'єрного зростання);
- регіональні потреби: (актуальні потреби і пріоритети регіону в певних професійних сферах);
- доступ до ресурсів (можливості для освіти та професійної підготовки в конкретному регіоні).

Ця модель підкреслює, що регіональні умови та потреби можуть впливати на вибір учнів, адже доступність освіти та кар'єрних можливостей в регіоні формує уявлення про те, які професії є найбільш реалістичними та бажаними. Ще одна модель, це інтеграція особистісних і соціально-регіональних факторів:

- комбінація індивідуальних характеристик та соціального контексту (як особистісні інтереси і цінності поєднуються з реаліями соціального середовища);
- адаптація до змінюваних умов (як учні адаптуються до змін у соціальному контексті та як це впливає на їхні кар'єрні вибори).

Вищевказана модель враховує, що вибір кар'єри є результатом взаємодії між особистими і соціально-регіональними факторами. Учні можуть адаптувати свої кар'єрні плани, враховуючи як свої особисті інтереси, так і реалії соціально-економічного середовища.

Обрані моделі можуть допомогти в розробці стратегій підтримки учнів у процесі професійного самовизначення, зокрема, через покращення доступу до інформації, розвиток навичок самомотивації та врахування специфічних потреб регіону. [15, с. 221]

Описуючи ключові аспекти формування професійної ідентичності та самовизначення, можна розглянути і розширити нижчезазначене: по-перше, формування професійної ідентичності, передбачає усвідомлення належності до певної професійної спільноти, що важливо для розвитку почуття власної значущості і приналежності (це включає розуміння і оцінка власної відповідності професійним стандартам, що дозволяє особі оцінити, наскільки її навички і знання відповідають вимогам професії); Пошук місця в суспільстві на основі соціальної ролі (це допомагає зрозуміти, як обрана професія інтегрується в соціальну структуру і які соціальні ролі можуть бути виконані); Усвідомлення рівня прийняття в соціальну групу (це стосується того, наскільки особа відчуває себе частиною професійної спільноти і як її приймають інші члени цієї спільноти); по-друге, усвідомлення власних сильних і слабких сторін (це важливий етап саморозвитку, який дозволяє людині виявити області для вдосконалення і планувати подальший розвиток; по-третє, видіння власного майбутнього (мати чітке уявлення про кар'єрні цілі та плани на майбутнє є ключовим для мотивації і досягнення успіху в професійній діяльності; четверте, внутрішньо-особистісний конфлікт (формування професійної ідентичності часто супроводжується

внутрішнім конфліктом, особливо в ситуаціях, коли особа стикається з труднощами в освоєнні професії або підтриманні обраного напрямку. Важливо навчитися управляти цими конфліктами і знайти баланс між особистими прагненнями і вимогами професії); п'яте, роль самовизначення (самовизначення є основою для самоствердження і соціального прийняття. Це процес, через який особа формує свою ідентичність і інтегрується в суспільство).

Таким чином, процес формування професійної ідентичності та самовизначення є складним і багатограним. Він включає як зовнішні, так і внутрішні аспекти, які разом впливають на успіх особи в її професійній діяльності і в соціальному середовищі.

Одна з традиційних моделей, що описує процес професійного самовизначення, належить В.Ф. Сафіну та Г.П. Нікову. Аналізуючи суть самовизначення, автори виділяють кілька ключових компонентів: «хочу» (цілі та життєві плани особи), «є» (особистісні та фізичні характеристики людини), «можу» (можливості та схильності) та «вимагаю» (суспільні очікування щодо особи). Вважається, що особистість є самовизначеною, якщо вона усвідомлює та узгоджує ці елементи між собою. Для В.Ф. Сафіна та Г.П. Нікова самосвідомість є центральним аспектом самовизначення, яке полягає в усвідомленні особистих і соціальних потреб, здатності самостійно визначати життєві цілі, вирішувати їх і нести відповідальність за свої рішення.

У дослідженнях С.Н. Чистякової та Н.Н. Захарової, самосвідомість виокремлюється, як важлива складова професійного самовизначення. Вони стверджують, що професійна самосвідомість виявляється у розумінні своїх потреб стосовно майбутньої професії, вимог суспільства, а також уявленні про власні особисті якості та можливості. У процесі професійного самовизначення самосвідомість конкретизується у формі самооцінки, яка є внутрішньою умовою саморегуляції поведінки.

Уявлення цих авторів про професійну саморегуляцію відповідає структурній моделі самовизначення, запропонованій В.Ф. Сафіним та Г.П. Ніковим. Вона передбачає усвідомлення суб'єктом таких аспектів, як бажана

професія (цілі та мотиви), власна ідентичність (оцінка особистісних і психофізіологічних особливостей), власні можливості (здібності та навички) і соціальні очікування (соціально-професійний статус). С.Н. Чистякова та Н.Н. Захаров вважають, що механізм професійного самовизначення включає співвіднесення цих елементів і емоційне переживання цього процесу.

О.О. Клімов підкреслює, що ключовим елементом професійного самовизначення є особистий професійний план, який представляє собою завершальний етап цього процесу.

Особистий професійний план або уявлення про бажане майбутнє має таку структуру:

- головна мета (це визначення того, ким людина хоче бути, яких ідеалів вона прагне досягти, і що саме вона бажає досягти в житті);
- життєва перспектива (виявлення про ланцюг найближчих і віддалених цілей, їх узгодження і інтеграція в загальну картину);
- шляхи та засоби досягнення цілей (це планування шляхів досягнення найближчих життєвих цілей, яке формується через професійну освіту і консультації);
- зовнішні умови (прогнозування можливих труднощів і перешкод, що можуть виникнути на шляху досягнення намічених цілей);
- внутрішні умови (усвідомлення своїх можливостей, здібностей, а також особистісних і фізіологічних характеристик, які можуть вплинути на реалізацію плану);
- запасні варіанти (наявність альтернативних цілей і шляхів їх досягнення у разі, якщо основний професійний план стане недоступним).

Е.А. Клімов вважає, що особистий професійний план є ключовим психічним регулятором професіоналізації людини. Якість і точність формування цього плану ще в юності істотно впливають на успішність професійного розвитку в подальшому. У нашому дослідженні ми приділимо особливу увагу характеристиці життєвої перспективи студентів педагогічних вузів, зокрема їхнім найближчим професійним планам після закінчення навчання.

Структура особистого професійного плану, запропонована Є.А. Клімовим, стала основою для змістовно-процесуальної моделі професійного самовизначення Н.С. Пряжнікова. Ця модель відрізняється тим, що акцентує увагу на ціннісно-моральній складовій професійного самовизначення. Н.С. Пряжников погоджується з Є.А. Клімовим, що процес формування особистого професійного плану включає визначення найближчих і далеких цілей, усвідомлення власних здібностей та можливостей, орієнтацію в професійній сфері і розробку резервних варіантів професійного шляху. Проте Пряжников особливо наголошує на важливості усвідомлення цінності суспільно корисної праці та орієнтації в соціально-економічній ситуації, яка відображає престижність обраної професії.

Ю.П. Поваренков пропонує цікавий підхід до аналізу рівнів професійного самовизначення, виділяючи чотири основні рівні: операційний, ціннісно-мотиваційний, особистісний та поведінковий. Згідно з його концепцією, кожен з цих рівнів визначає особливості професійного самовизначення. Перший рівень, як операційний. Тут розглядається інформаційна основа професіоналізації, а також аналізуються процеси формування та реалізації професійних цілей і завдань. Другий рівень, ціннісно-мотиваційний, він охоплює механізми, які визначають процес професійного самовизначення, зокрема соціальні стимули і мотиваційні основи. Сюди входять професійні цінності, спрямованість, кар'єрні установки та мотиви трудової діяльності. Третій рівень з назвою його, як особистісний. Він включає професійно важливі якості, здібності та навички, які забезпечують ефективність і адекватність процесу професійного самовизначення. Четвертий рівень – це поведінковий. Цей рівень пов'язаний з поведінковими професійними установками та характеризує реальну професійну поведінку особи. Це включає готовність до вибору професії, конкретний процес вибору, готовність до зміни професії і самовдосконалення в межах обраної професії. [19, с. 26-30]

Таким чином, кожен рівень забезпечує свій аспект професійного самовизначення, формуючи комплексний підхід до розуміння цього процесу.

У дослідженні О.В. Падалко описуються ключові компоненти, що формують професійне самовизначення. Автор виділяє три основні компоненти:

- когнітивний компонент (включає оцінку своїх здібностей і особистісних якостей, ціннісних орієнтацій і життєвих цілей, а також професійну спрямованість, рівень професійних знань і професійну самосвідомість);
- емоційний компонент (він відображає потреби індивіда, трудові мотиви, інтереси, ставлення до престижу професій, оцінку їхньої привабливості, ставлення до праці та задоволеність професійною діяльністю;
- вольовий (поведінковий) компонент**: До нього відносяться професійні установки, прагнення до професійної мобільності та прийняття рішень щодо вибору професії, навчального закладу і місця роботи.

Виходячи з робіт О.В. Падалко, розуміння професійного самовизначення дозволяє вивчати механізми його розвитку не лише на початковій стадії, але і на інших етапах професійного становлення людини, зокрема під час підготовки до професійної діяльності та її безпосередньої реалізації.

Згідно з П.А. Шавіром, основний зміст професійного самовизначення полягає у формуванні професійної спрямованості. Професійна спрямованість визначається як ставлення людини до обраної професії, яке можна оцінити через аналіз структури мотивів професійного вибору. П.А. Шавір виділяє два ключові аспекти професійної спрямованості:

- повнота професійної спрямованості (це система мотивів, що визначають перевагу однієї професії над іншими. Чим більше і різноманітніше мотивів впливають на професійний вибір, тим повнішою є професійна спрямованість);
- рівень професійної спрямованості (визначається домінуванням певних мотивів. Мотиви поділяються на дві групи);
- прямі мотиви (вони безпосередньо пов'язані з цінністю професійної діяльності для людини, включаючи бажання займатися конкретним видом діяльності та розуміння її суспільної корисності);
- побічні мотиви (вони не стосуються безпосереднього змісту професійної праці, а скоріше пов'язані з зовнішніми благами, які може принести професія, такими як матеріальний достаток або соціальний статус);

Переважання мотивів однієї з цих груп визначає рівень професійної спрямованості. Рівень вважається високим, якщо провідними є «прямі» мотиви, і низьким, якщо домінують «побічні» мотиви. П.А. Шавір зазначає, що рівень і повнота професійної спрямованості можуть змінюватися протягом процесу професіоналізації людини.

О.І. Головаха, акцентує увагу на формуванні життєвої перспективи, що є важливим аспектом професійного самовизначення. Він визначає життєву перспективу як цілісну картину майбутнього, яка базується на взаємозв'язку між програмованими та очікуваними подіями, що людина асоціює з соціальною цінністю та індивідуальним сенсом свого життя. Основними складовими життєвої перспективи є ціннісні орієнтації, життєві цілі та плани. [25, с. 176]

Серед західних досліджень, що висвітлюють зміст професійного самовизначення, важливо зазначити роботи Д. Холланда та Е. Роу. Д. Холланд вважає, що професійне самовизначення визначається особистісними характеристиками індивіда. Він виділяє шість типів особистості, кожен з яких має свої орієнтації, що можуть вплинути на професійний вибір:

- реалістичний тип (відрізняється інтересом до фізичної активності, агресивністю і моторними здібностями. Представники цього типу зазвичай обирають ремісничу, технічну або сільськогосподарську діяльність);

- дослідницький тип (характеризується слабкою фізичною та соціальною активністю, відсутністю спрямованості на спілкування і інтересом до абстрактних проблем. Тому їх професійний вибір часто пов'язаний із заняттям у точних науках);

Таким чином, індивідуальні особливості особистості, за визначенням Холланда, грають ключову роль у процесі професійного самовизначення та можуть допомогти передбачити професійний вибір людини, а також надати їй допомогу у виборі відповідної професії.

Д. Холланд підкреслює важливість соціального оточення у формуванні професійного самовизначення. Він виділяє шість типів соціального середовища, відповідних шести типам особистості, які він описує. Успішність професійного

вибору та діяльності значною мірою залежить від того, наскільки добре узгоджуються особистісний тип індивіда з типом соціального оточення, в якому він перебуває.

Виходячи з досліджень Е. Роу, вивчаючи професійний вибір, спирається на теорію мотивації А. Маслоу. Роу вважає, що прагнення людини професійно самовизначитися і реалізовувати професійну діяльність пов'язане з задоволенням потреб на різних рівнях:

- фізіологічні потреби (наприклад, заробіток для забезпечення базових потреб, таких як їжа);
- потреби у безпеці (робота, яка забезпечує можливість купівлі одягу, житла та ін.);
- потреби в повазі та визнанні (наприклад, досягнення соціального статусу).

Е. Роу також вважає, що професійний вибір особистості залежить від фізіологічних особливостей, соціального середовища, в якому людина виросла, та психологічних факторів. Таким чином, мотивація і задоволення потреб є важливими чинниками, які впливають на професійне самовизначення і вибір.

Незважаючи на те, що фізіологічні фактори та соціальне середовище відіграють важливу роль у виборі професії, їхній вплив не є таким вирішальним, як психологічні фактори. Е. Роу зазначає, що до психологічних факторів належать інтелект, спеціальні здібності, уява, риси характеру та інтереси. За його словами, професійне самовизначення визначається поєднанням всіх трьох виділених факторів (фізіологічного, соціального середовища та психологічного).

Схильність до певної професії формується не лише однією домінуючою рисою особистості, а їх сукупністю. На основі представлених у цьому розділі матеріалів можна виділити кілька основних положень, що характеризують професійне самовизначення:

- професійне самовизначення, є формою самовизначення особистості та важливим проявом психічного розвитку, який детермінований як соціальними, так і психологічними факторами. До соціальних факторів відносяться соціально-економічна ситуація (суспільні потреби в певних спеціалістах, суспільні цінності,

престиж професій) та різні соціально-стратифікаційні характеристики сім'ї, які впливають на професійний вибір людини. Психологічні чинники охоплюють персональні особливості суб'єкта професійного самовизначення, такі як цінності, інтереси, схильності, здібності та можливості. Для формування професійного самовизначення необхідно усвідомлення та співвіднесення особистістю цих соціальних і психологічних факторів;

- професійне самовизначення, є динамічним процесом, що охоплює весь життєвий та професійний шлях людини. Цей процес проходить кілька етапів розвитку, кожен з яких має свої особливості та зміст;

- зміст професійного самовизначення, розуміється різними дослідниками по-різному. Існують кілька підходів до його розкриття, такі як формування життєвої перспективи, особистого професійного плану, професійної спрямованості та ціннісно-моральних уявлень. Однак усі ці підходи об'єднують розуміння професійного самовизначення як процесу вибору професії та побудови професійних планів.

1.2. Поняття та структура професійного самовизначення

Професійне самовизначення – це не просто вибір професії, а творчий процес розвитку особистості. Це тривалий шлях, протягом якого особистість визначає свої індивідуальні особливості, здібності та можливості, що повинні відповідати обраній професійній сфері, вимогам цієї професії та соціальному контексту. На основі цього порівняльного аналізу людина встановлює для себе пріоритетні цілі та завдання, планує етапи їх досягнення і формує свою життєву професійну перспективу. У процесі професійного самовизначення вирішуються протиріччя між особистими бажаннями та здібностями і вимогами професійної сфери, а також очікуваннями суспільства.

Вибір професії є складним процесом, що потребує врахування багатьох різних аспектів. Є. О. Клімов виділяє вісім ключових факторів, які можуть вплинути на цей вибір:

- думка батьків і старших членів родини;

- думка друзів;
- думка вчителів школи;
- особисті професійні плани;
- здібності;
- рівень соціального визнання;
- знання про професію;
- нахили.

Окрім цих факторів, важливо також враховувати актуальність професії на ринку праці та прогноз попиту на таких фахівців у майбутньому. Правильний вибір професії дозволяє не лише розкрити природні можливості та реалізувати задумані цілі, але й отримати задоволення від роботи, а також ефективно приносити користь суспільству. З точки зору забезпечення безпеки та ефективності праці, важливо обрати професію, що відповідає природним здібностям, щоб зменшити ризик невідповідності між психофізіологічними особливостями та вимогами професії.

Професійне самовизначення особистості розпочинається ще в ранньому дитинстві, коли дитина через гру бере на себе різні професійні ролі і відтворює відповідну поведінку. У цьому розділі ми дослідимо процес професійного самовизначення на різних етапах розвитку особистості, таких як дошкільний вік, молодший шкільний вік, підлітковий період і юнацький вік.

Почнемо розбирати з дошкільного віку. У дошкільному віці особливу роль відіграють сюжетно-рольові ігри, що мають професійну спрямованість. Діти в своїх іграх імітують дії батьків, інших дорослих і відтворюють ситуації, які вони спостерігали. Відбуваються перші спроби трудової діяльності, такі як догляд за одягом, рослинами, прибиранням приміщень та ін..

Одним із доступних і посильних видів продуктивної праці для дошкільнят є чергування в їдальні. Як зазначає В.І. Тютюнник, діти охоче пропонують свої послуги в якості чергових. Результати їхньої роботи, такі як накриті столи, сприймаються дітьми як спосіб самовираження, що має значення для інших. Це створює відчуття відповідальності, адже без чашок не буде можливості пити.

Ознаки такої поведінки у дітей, а також підтримка з боку дорослих (вихователів та помічників вихователів), свідчать про їхнє розуміння та підтримку прагнення дітей до трудової діяльності. [31, с. 128]

У дошкільному віці всі трудові дії, що виконують діти, сприяють формуванню інтересу до праці і закладають основу для позитивної мотивації до будь-якої діяльності загалом. Вони також допомагають збагачувати знання дітей про роботу дорослих.

Що торкається, молодшого шкільного віку, він знаменує початок шкільного життя. Під час цього періоду дитина набуває внутрішньої позиції школяра і навчальної мотивації. Навчальна діяльність стає основною і провідною для неї. У цей час розвивається теоретичне мислення, і дитина отримує нові знання, уміння та навички, які створюють базу для подальшого навчання. Однак значення навчальної діяльності не обмежується лише цим: від її результативності безпосередньо залежить подальший розвиток особистості молодшого школяра. Коли молодший школяр потрапляє в ситуацію, де йому потрібно виконувати відповідальні завдання, він стикається з новими обставинами та вимогами. В цьому віці, за умови правильного педагогічного керівництва, розвиток дитини зазнає суттєвих змін. Вдосконалюються важливі якості праці, такі як здатність до саморегуляції психічних процесів і поведінки. Дитина навчається дотримуватись розкладу, прийнятого в школі, управляти своєю увагою і уникати відволікань. Школяр стикається з великою кількістю навчальної інформації та необхідністю освоїти способи її обробки, узагальнення і засвоєння. Це стає важливим внеском у формування арсеналу засобів діяльності, необхідних для майбутньої професійної праці.

Ми виявили, що розвиток професійного самовизначення особистості характеризується нерівномірністю та гетерохронністю. Згідно з Б.Г. Ананьєвим, різні аспекти зрілості людини – фізична, особистісна, розумова та працездатність – виявляються в різний час. Кожна психічна функція має свій темп і ритм розвитку. Деякі функції можуть розвиватися раніше, готуючи ґрунт для інших. Пізніше ті функції, які розвивалися повільніше, набирають пріоритету,

створюючи основу для подальшого ускладнення професійної діяльності. У дошкільному віці дитина формує, узагальнює та систематизує уявлення про працю дорослих. Перший емоційний етап професійного самовизначення тісно пов'язаний з грою. У процесі гри діти приймають на себе ролі вчителів, лікарів, продавців, водіїв, перукарів, кухарів. Результатом таких ігор є виконання найпростіших видів праці.

Знайомство з трудовою діяльністю дорослих та виконання власних обов'язків формує у дітей уявлення про професії, закладає перші професійні уподобання та інтереси. [39, с. 320] У молодшому шкільному віці особливо актуальними стають мотиви вибору професії та прагнення до самовдосконалення. Розуміння власних здібностей та можливостей допомагає дитині сформуванню уявлення про бажану професію, що найбільш помітно проявляється наприкінці початкової школи. На цьому етапі зростають індивідуальні відмінності між дітьми, а також розширюється коло їх професійних інтересів. Здобуття нових знань і виконання трудових завдань стимулює розвиток пізнавальних процесів, особливо уяви. Ознайомлення з різними професіями викликає у дітей професійно забарвлені мрії та фантазії, які в майбутньому вплинуть на їхній вибір професійного шляху. [30, с. 206]

До цілей трудової підготовки молодших школярів варто віднести формування трудових умінь і навичок, підготовку до трудових зусиль, виховання соціально значущих мотивів праці, а також розвиток таких особистісних якостей, як підприємливість, самостійність, відповідальність, розсудливість. Ці якості необхідно розвивати через реальну трудову діяльність, що є особливо важливим для молодших школярів, оскільки трудове навчання в початковій школі зводиться до освоєння базових ремісничих навичок. У шкільних умовах діти часто не відчують зв'язку з реальним суспільним життям, що надалі може ускладнити їх професійне самовизначення та вибір майбутньої професії. [60, с. 21]

Для молодших школярів батьки залишаються важливим авторитетом, тому школі варто активно залучати їх до шкільного життя. Спільні зусилля школи та сім'ї мають бути спрямовані на формування у дитини усвідомленого

професійного самовизначення, яке ґрунтується на розумінні економічних та соціальних реалій і почутті власної причетності до подій суспільного життя. Періоди, найбільш сприятливі для розвитку певних аспектів психіки, коли вона особливо чутлива до впливів, називаються сензитивними. За Б.Г. Ананьєвим, сензитивність може бути як приватною, так і загальною для стійких особливостей особистості. Для професійного самовизначення сензитивним періодом вважається вік від 14 до 23 років, коли закладаються основи морального ставлення до різних професій і формується система особистісних цінностей, що вплине на вибір професійної діяльності. [58, с. 310]

У підлітковому віці розвиток професійного самовизначення спрямований на формування основ працездатності, усвідомлення особистих рис і бажань, а також на свідомий і відповідальний вибір майбутнього професійного шляху. Підлітки починають диференційовано ставитися до різних навчальних предметів, брати участь у гуртках художньої та технічної творчості, що сприяє формуванню професійних намірів і професійно-орієнтованих мрій.

Згодом перед більшістю випускників постає завдання вибору професії. Професійні плани молоді часто пов'язані з емоційно привабливими для них професійними ролями, і остаточний психологічно обґрунтований вибір професії в цей період ще не завжди можливий.

Ця проблема виникає у дівчат і юнаків, які завершують основну загальноосвітню школу. Частина з них продовжує освіту в установах початкової та середньої професійної освіти, інші ж змушені розпочати самостійну трудову діяльність.

Незадоволеність своїм реальним майбутнім стимулює розвиток рефлексії власного «Я». Самоаналіз стає психологічною основою для відстроченого професійного самовизначення. Хоча ці учні вже здобувають професійну освіту в профтехучилищах і коледжах, статистика свідчить, що їх вибір навчальної чи професійної установи часто не має достатнього психологічного обґрунтування.

Юнаки та дівчата, які отримують середню (повну) освіту, перебувають у більш комфортних умовах. До моменту закінчення школи багато з них вже

обирають найбільш реальні та прийнятні варіанти професій. Вони відвідують школи майбутніх абітурієнтів і підготовчі курси, де спеціально вивчають дисципліни, необхідні для вступу. Це не тільки допомагає їм впевнитись у правильності вибору професії та здобути знання, але й психологічно підготуватися до майбутніх вступних випробувань.

У віці 18-23 років юнаки та дівчата здобувають професійну освіту у вищих навчальних закладах. З огляду на закономірні особливості психічного та соціального розвитку колишніх школярів, варто приділити увагу труднощам, які виникають через необхідність перебудови попередніх стереотипів шкільного навчання. Нове соціокультурне середовище та більш вільний характер організації навчання на перших курсах часто загострюють питання особистісного та професійного самовизначення, що могли б бути вирішені на етапі старших класів.

Студент має швидко адаптуватися та освоїти нові способи і методи навчальної діяльності, розібратися з системою норм і правил, що існують в університеті, на факультеті і в групі. Він повинен сформувати свою систему цінностей щодо навчання, майбутньої професії та викладачів.

У цей період характерна висока інтенсивність функціонування психіки, значне інтелектуальне та емоційне навантаження. Під час навчання студент стикається з різними викликами, такими як складання іспитів, заліків, виконання контрольних робіт, які можуть викликати стрес і напруження. Це потребує значної психічної та психологічної мобілізації і може призвести до нервово-психічної перенапруги.

Аналіз звернень студентів інституту за психологічною допомогою підтверджує це. Основною проблемою для першокурсників часто є внутрішньо-особистісний конфлікт, що виникає у зв'язку з питаннями: Ким стати? Чи правильний вибір професії? Які перспективи працевлаштування в цій сфері? Які матеріальні можливості пропонує ця професія? Однак, оскільки перший вибір вже зроблено і особистість вже залучена до навчального процесу, можливості для нового вибору і змін стають обмеженими. У подальшому професійне самовизначення цих студентів може зіткнутися з низкою характерних проблем.

Проблеми професійного самовизначення часто проявляються через астенічні емоційні переживання, пригнічений настрій, фрустрацію, тривожність і низьку адаптацію до навчального процесу. Ці симптоми спонукають студентів шукати способи зменшення психічної напруги. [56, с. 151-158]

В процесі професійного навчання змінюється впевненість у правильності зробленого вибору. Виникає несвідомий процес кристалізації професійної спрямованості особистості. Поступове освоєння майбутньої професійної ролі допомагає студентам усвідомити себе як частину певної професійної спільноти.

Подальший розвиток професійного самовизначення характеризується соціальною та професійною активністю особистості. На цьому етапі вже існує професійний досвід і визначене місце роботи, що робить актуальним питання професійного зростання. Проте частина молодих людей, які вже визначилися з професією, може відчувати психологічний дискомфорт через нереалізовані амбіції та психологічно напружену професійну діяльність.

Детальну класифікацію стадій розвитку людини як суб'єкта професійної діяльності та її професійного становлення можна знайти в працях В.А. Бодрова, Є.А. Клімова та Т.В. Кудрявцева. [46, с. 160]

Згідно з А.К. Марковою, процес професійного розвитку (професіоналізації) проходить через кілька стадій, кожна з яких характеризується специфічними особливостями:

- дитинство (на цій стадії відбувається формування основ праці, самообслуговування, психологічної готовності до роботи та працєвитості);
- підлітковий вік (11-15 років) характеризується навчальною працею та суспільно корисною діяльністю, що закладає основи працєздатності;
- молодший юнацький вік (15-18 років) на цій стадії відбувається епізодично-споживча праця, формуються професійні наміри, починається навчання професійної діяльності і початкове професійне самовизначення;
- старший юнацький вік (18-23 роки) тут активізується продуктивна виконавча праця, навчання професійної діяльності, починається реальна

професійна діяльність, продовжується процес професійного самовизначення і формуються сценарії професійного життя;

- рання зрілість (23-35 років) на цій стадії відбувається професійна адаптація, освоєння норм професійної діяльності та професійного спілкування. Особа починає усвідомлювати сенс своєї професії, продовжується процес професійного самовизначення та уточнюються критерії самооцінки;

- розквіт зрілості (35-45 років) цей етап характеризується професійною самореалізацією та творчим розвитком через професію. Продовжується процес професійного самовизначення, можливий перегляд критеріїв оцінки себе як професіонала;

- зрілість (45-55 років) відзначається накопиченням професійного досвіду, досягненням індивідуальних вершин у діяльності (АКМЕ), поглибленим розумінням сенсу професії та продовженням професійного самовизначення, з можливістю зміни професійного світогляду;

- пізня зрілість (55-65 років) на цій стадії відбувається аналіз професійного досвіду, передача знань наступним поколінням, продовження професійного самовизначення та зниження професійних амбіцій;

- літній вік (65-75 років) переважають різні види післяпрофесійної або близької до професійної праці, фіксація професійного досвіду, написання мемуарів та продовження професійного самовизначення;

- старість (75-90 років) відбуваються професійні спогади, зниження професійних зв'язків, а ставлення до непрофесійної праці сприймається як важливий елемент здоров'я;

- довготривалість (90 років і більше) на цій стадії основна увага приділяється роботі з самообслуговування.

Для професійного, як і вікового, розвитку властива послідовність. Справжнім змістом цього розвитку є боротьба внутрішніх протиріч — конфлікт між застарілими формами психіки та новими, що тільки формуються (Л.С. Виготський, А.Н. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн). Внутрішні протиріччя виступають рушіями професійного розвитку. Вони можуть змінюватися в залежності від

вікових етапів або протікати у межах одного головного протиріччя, наприклад, між потребою дитини стати дорослим, займати активне місце в суспільстві, проявляти самостійність та відсутністю реальних можливостей для задоволення цих потреб.

На рівні свідомості дитини цей процес проявляється як «безвідповідність» між бажанням («хочу») і реальними можливостями («можу»). Це протиріччя стимулює засвоєння нових знань, формування умінь і навичок, а також освоєння нових способів діяльності, що дозволяє розширити межі самостійності та підвищити рівень можливостей. У свою чергу, розширення меж можливостей веде до «відкриття» нових перспектив і областей життя дорослих, які поки що недоступні, але до яких дитина прагне «увійти».

Таким чином, усі наступні фази розвитку пов'язані з попередніми і не зникають у старих структурах, а інтегруються у нові структури, перебудовуючи їх. Це означає, що на професійну діяльність людини можуть впливати психічні якості, що сформувалися на ранніх етапах розвитку.

У процесі розвитку професійного самовизначення відбуваються як диференціація, так і інтеграція процесів, властивостей та якостей.

Розберемо для початку, що таке диференціація. Це відокремлення і перетворення окремих процесів або якостей на самостійні форми чи види діяльності. Наприклад, особистість поступово освоює суспільний досвід, що веде до зростання її самостійності і автономності.

Що торкається інтеграції, в свою чергу, вона забезпечує встановлення взаємозв'язків між різними аспектами психіки. В результаті змінюється образ «Я» особистості. Основними психологічними механізмами формування адекватного образу «Я» є прояв особистісної мобільності, яка включає психологічну компетентність, позитивне самосприйняття, соціальну адаптованість та прагнення до професійної майстерності.

Поєднання активних і рефлексивних аспектів професійного самовизначення допомагає досягти успіху в професійній кар'єрі та забезпечити соціальну захищеність у контексті ринкових відносин.

З диференціацією та інтеграцією пов'язана кумуляція, яка передбачає накопичення окремих показників, що сприяють якісним змінам у різних аспектах психіки. Як показують дослідження В.М. Д'ячкова, у розвитку особистості відбувається збільшення її потенціалу через кілька важливих процесів:

- ефективна зміна спрямованості особистості (розширення кола інтересів, зміна потреб, актуалізація мотивів досягнення, а також вікові потреби у саморозвитку);
- набуття досвіду та підвищення кваліфікації (накопичення професійного досвіду та розвиток компетенцій);
- розвиток складних приватних здібностей (удосконалення специфічних навичок і талантів);
- розвиток професійно важливих психологічних аспектів (формування психологічних якостей, що впливають на професійну діяльність);
- розвиток особистісно-ділових якостей (організованість, старанність, ініціативність, дисциплінованість, а також нормативність поведінки).

Ці процеси взаємопов'язані і разом сприяють загальному розвитку особистості та її професійної кар'єри.

Таким чином, у загальній логіці професійного розвитку особистості, незалежно від обраної професії, всі люди проходять через подібні етапи, що демонструють спільні закономірності, зокрема:

- Нерівномірність і гетерохронність. Кожна психічна функція розвивається з різною швидкістю та ритмом. Одні функції можуть випереджати інші, підготовлюючи для них основу. Згодом ті функції, що відставали, стають пріоритетними у розвитку, забезпечуючи базу для подальшого ускладнення професійної діяльності;
- Сензитивність. Вона може мати вибіркового характер, проявляючись у реакції на певні впливи, або бути загальною стійкою характеристикою особистості. За думкою дослідників, сензитивний період для професійного самовизначення триває приблизно з 14 до 23 років;

- Стадіальність. Кожен етап професійного самовизначення особистості відбувається з власним темпом і ритмом, що не завжди збігається з плином часу та змінами в різні періоди життя;

- Кризи професійного самовизначення. Криза може проявлятися через втрату відчуття новизни, відставання від життєвих змін, зниження рівня компетентності, внутрішню розгубленість, потребу в переоцінці себе, зниження самооцінки, втому та відчуття виснаження своїх можливостей;

- Спадкоємність. Внутрішні протиріччя є рушійною силою професійного самовизначення. Вони різні на кожному етапі життя, але водночас відбуваються в рамках головного протиріччя — між бажанням бути професіоналом, займати певне місце в суспільстві, проявляти самостійність, ініціативність і творчість;

- Диференціація та інтеграція. Диференціація полягає у тому, що різні сторони особистості відокремлюються одна від одної, формуючи самостійні форми або види діяльності. Особистість поступово засвоює суспільний досвід, водночас набуваючи більшої самостійності й автономності. Інтеграція забезпечує взаємозв'язок між різними аспектами психіки;

- Кумуляція передбачає накопичення окремих характеристик, що готують підґрунтя для якісних змін у різних сферах психіки в процесі професійного самовизначення;

- Пластичність і компенсація дозволяють особистості змінюватися під впливом різних умов і досвіду. Один із проявів пластичності — це компенсація психічних або фізичних функцій у разі їхньої відсутності або недорозвиненості, наприклад, при порушеннях зору, слуху або рухових функцій. Інший прояв пластичності — наслідування, як форма орієнтації у світі професійної діяльності через уподібнення та моделювання способів комунікації та особистісних якостей у діяльності.

1.3. Фактори професійного самовизначення особистості

Професійне самовизначення під час студентських років має свою специфіку: вибір майбутньої професії вже зроблений, проте він залишається

неповним і може бути переосмислений під впливом нового досвіду. Це означає, що подальший професійний шлях не обов'язково буде пов'язаний із обраною спеціальністю в університеті.

Також варто відзначити, що впродовж навчання студенти накопичують базовий освітньо-професійний капітал, отримують перший професійний досвід і розширюють свої уявлення про обрану професію. Студент, як суб'єкт самовизначення, знаходиться між минулим вибором університету та спеціальності й майбутнім вибором місця роботи. Тому в нашому дослідженні головний акцент зроблено на задоволеність вибором вишу та професії, мотиваційні цінності при виборі місця роботи та професійні плани. Важливо зазначити, що професійне самовизначення випускника включає формування ставлення до себе як до суб'єкта своєї професійної діяльності й поєднує елементи як життєвого, так і соціального самовизначення.

Період здобуття вищої освіти, на думку більшості дослідників, які вивчали це питання, є початковою або однією з перших стадій професійного становлення. Т.В. Кудрявцев вважає цей етап підготовкою до професійної діяльності, О.О. Клімов називає його стадією опанування знаннями, вміннями та навичками для майбутньої професії або стадією оптації, А.К. Маркова позначає його як допрофесійну стадію. Що торкається, Дж. С'юпера, він визначає цей період, як стадію дослідження та утвердження, яка включає професійну освіту. Незважаючи на різні назви, всі дослідники погоджуються, що самовизначення в період навчання у вищому навчальному закладі є окремим етапом професійного розвитку особистості.

Теоретичні та експериментальні дослідження цих та інших авторів підтвердили, що студентство є об'єктом вивчення в різних напрямках психологічної науки. Наприклад:

- психологія навчання досліджує, як студенти засвоюють знання, вміння та навички;
- психологія виховання, фокусується на формуванні в студентів системи цінностей та ставлень до навколишнього світу;

- вікова психологія, аналізує вікові зміни в психіці студентів;
- соціальна психологія розглядає питання, пов'язані з взаємодією студентів між собою, з викладачами та різними соціальними групами, як макро-, так і мікрорівня.

Щодо створення цілісного уявлення про особливості професійного самовизначення студентів, можна коротко виділити два основних аспекти:

1. Характеристики студентства, як особливої соціальної групи;
2. Вікові особливості студентів.

Як соціальна група можна виділяти, за ознаками професійної спрямованості та ставлення до майбутньої професії. Основними характеристиками даної соціально-психологічної групи є:

- здобуття професійної освіти;
- процеси професійного та особистісного самовизначення;
- висока активність у всіх сферах життя [37].

Окрім загальних ознак, характерних для будь-якої соціальної групи, студентство має свої унікальні риси. Це, передусім, спільний вид діяльності – навчально-пізнавальна діяльність, яка разом із науково-дослідною та іншими формами активності створює особливий соціальний фон життя студентів. Студентська субкультура також має свої особливості, що виявляються в характері праці, процесі пізнання, спілкуванні, виконанні соціальних ролей та організації життя студента. Прив'язаність до центру організації навчальної діяльності, яким є університет, сприяє формуванню спільних інтересів і згуртованості студентів.

Психологічні особливості юнацького віку, такі як самосвідомість та її розвиток, найкраще розкриті в рамках концепції соціального розвитку, запропонованої Д.І. Фельдштейном. Аналізуючи дослідження, можна стверджувати, що вік від 17 до 24 років є переломним етапом розвитку, коли молоді люди формують нову соціальну позицію, яка пов'язана з засвоєнням норм взаємовідносин. Це поступово сприяє процесу індивідуалізації.

Якщо розглядати студентство, як соціально-вікову категорію в рамках концепції Д.І. Фельдштейна про розвиток особистості зростаючої людини, можна

простежити зміну рівня соціальної зрілості. Ця вікова група чітко демонструє взаємозв'язок між процесами індивідуалізації та соціалізації, а також розвиток самореалізації, включно з професійним самовизначенням.

Юнацьке самовизначення, яке є важливим життєвим вибором, аналізується такими авторами, як Е.А. Клімов, Н.С. Пряжников, Є.М. Борисова, Е.Ф. Зеєр, Е.Е. Симанюк та іншими.

Аналіз численних досліджень (Л.І. Божович, Е.І. Головаха, В.І. Слободчиков, Н.А. Ісаєва, І.С. Кон) показав, що процес навчання у вищому навчальному закладі має значний вплив на зміст, структуру та динаміку професійного самовизначення. Однією з важливих особливостей є виникнення протиріччя між готовністю до професійного самовизначення та сумнівами у здатності зробити правильний вибір. У роботах Е.Ф. Зеєра, Е.Е. Симанюк, Є.А. Клімова та І.І. Юматової зазначається, що професійне самовизначення студентів ускладнюється кризою професійного вибору, що часто вимагає його корекції. [59, с. 194-196]

Теоретичний аналіз особливостей професійного самовизначення студентів дозволяє виокремити три основні типи професійного самовизначення у вищих навчальних закладах:

- Діяльнісно-орієнтований (націлений на «цікаву роботу»);
- Навчально-орієнтований (зосереджений на «пізнанні»);
- Особистісно-орієнтований (фокусується на цінностях «любові» та «дружби»).

Кожен із перерахованих цих типів професійної орієнтації тісно пов'язаний із рівнем розвитку особистісних і професійних планів. У студентів, які акцентують увагу на професійній самореалізації, це стає основою для підвищення ефективності їхнього професійного самовизначення. [48, с. 94]

Чинники, що впливають на професійне самовизначення студентів, можна розділити на три групи залежно від їхнього впливу на суб'єкта професійного самовизначення.

До першої групи, можна віднести об'єктивні фактори: до яких входять чинники, які мають однаковий вплив на однорідні групи студентів, наприклад, етап навчання та професійна спрямованість.

Друга група, це суб'єктивні фактори: до цієї групи належать індивідуальні характеристики студентів, такі як рівень самосвідомості, усвідомленості та цілеспрямованості в діях.

Що торкається третьої групи, це соціально-психологічні фактори: які включають індивідуалізований вплив оточення, зокрема близьких людей — сім'ї, друзів та викладачів.

Для студентів першого курсу основними процесами є адаптація та активне засвоєння нових рівнів особистісного та професійного розвитку, а також розвиток і реалізація особистісних, зокрема комунікативних, навичок. Перший рік навчання відіграє ключову роль у професійному становленні майбутнього фахівця та його професійному самовизначенні. У цей період відбуваються суттєві зміни в уявленнях про обрану професію, її цілі та смислові складові, що призводить до значних трансформацій у ставленні до професійного шляху.

На перших двох курсах студенти зазвичай демонструють переважно зовнішні прояви пізнавальної та поведінкової активності, намагаючись спробувати різні види діяльності та брати участь у позакласних заходах. Основна увага у навчальній програмі приділяється загальноосвітнім дисциплінам. Проте з третього курсу основну роль починають відігравати дисципліни спеціалізації. За спостереженнями дослідників, третій курс для більшості студентів стає переломним етапом. Професійна діяльність починає усвідомлюватися глибше, а предметно-практична діяльність активізується, розвиваючись на четвертому і максимально реалізуючись на п'ятому курсі. На цьому етапі важливими стають не лише пізнавальні та комунікативні орієнтації, а й ціннісні та світоглядні аспекти, формуються професійні інтереси й актуалізується потреба у самореалізації.

На початкових етапах професійного самовизначення Ю.П. Поваренков виділяє декілька груп нормативних криз: криза пошуку та вибору професії та криза професійного навчання. Виходячи з його досліджень, ці кризи

проявляються у двох основних формах: криза другого курсу та криза четвертого курсу. [46, с.165]

- Криза другого курсу виникає через необхідність адаптації до нової ситуації соціально-професійного розвитку, яка суттєво відрізняється від шкільної. Подолання цієї кризи сприяє формуванню у студентів нових методів розв'язання навчальних завдань.

- Криза четвертого курсу, може виникнути під час реальних професійних завдань, наприклад, під час виробничої практики або у повсякденному житті. Конструктивне вирішення цієї кризи допомагає студентам розвивати професійне «Я», закладає основи професійного інтелекту, ідентичності та мотивації для подальшої професійної діяльності.

Досліджуючи динаміку розвитку навчальної діяльності студентів, можна виокремити три основні етапи, що пов'язані з еволюцією їхньої ціннісної структури:

1. Перший етап характеризується високим рівнем професійних та навчальних цінностей, проте ці цінності часто не відповідають реальності, оскільки визначаються не особистими мотивами студентів, а суспільною значущістю професії. Навчальна діяльність здебільшого підживлюється навчальними мотивами.

2. Другий етап пов'язаний зі зниженням рівня мотивації. Професійні та пізнавальні мотиви вже не відіграють головної ролі, що призводить до появи так званого "синдрому розчарування".

3. Третій етап відзначається одночасним зниженням загальної мотивації та підвищенням усвідомлення різних форм мотивації навчальної діяльності. На старших курсах часто спостерігається розчарування у вибраній спеціальності або навчальному закладі. Це може проявлятися в незадоволеності окремими дисциплінами чи роботою викладачів, що знижує інтерес до навчання та може спричинити кризу професійного вибору.

Емпіричні дослідження, що стосуються задоволеності студентів обраною професією, показують, що максимальний рівень задоволення спостерігається на

першому курсі, після чого він поступово знижується до моменту випуску. Згідно з отриманими даними, рівень задоволеності професією, який є показником професійної спрямованості, знижується під час навчання у вищому навчальному закладі.

В іншому дослідженні, проведеному В.А. Якуніном, наведені інші дані щодо зниження задоволеності обраною професією протягом навчання. Конкретно, кількість студентів, які максимально задоволені своєю професією, зменшується з 30% на першому курсі до 14% на п'ятому. Водночас кількість студентів з невизначеним і нейтральним ставленням до професії до п'ятого курсу досягає 50%.

Процес професійного самовизначення під час навчання у вищому навчальному закладі (перехід студентів-психологів від одного стану професійного самовизначення до іншого) відбувається таким чином: в процесі навчання, через накопичення протиріч, у студентів-психологів виникає внутрішній особистісний конфлікт у професійній сфері (сфері професійних знань та інтересів), що веде до кризи професійного самовизначення. [37, с. 336] Психологічні та педагогічні умови, в яких проходить ця криза, формують стан когнітивних, емоційних та поведінкових компонентів особистості, який сприяє вирішенню професійної кризи самовизначення одним із трьох можливих шляхів: конструктивним (професійне зростання), деструктивним (зміна професії) або стагнацією (формалізація професійної діяльності). Це, в свою чергу, визначає напрям і динаміку професійного становлення.

Висновки до першого розділу

Професійне самовизначення особистості є тривалим суб'єктивно-об'єктивним процесом, який характеризується поетапним узгодженням професійно-психологічних можливостей індивіда зі змістом і вимогами професії на ринку праці. Цей процес відображає соціальний розвиток особистості, а також її потреби в самоактуалізації та самореалізації.

Важливу теоретично-практичну цінність для дослідження проблеми професійного самовизначення особистості мають роботи зарубіжних науковців.

Зокрема, серед них можна виділити дослідження, що стосуються створення умов для обґрунтованого вибору професії (А. Адлер, Е. Берн, Л. Бонцорі, Е. Гінзберг, Ф. Парсонс, Д. Сьюпер, К. Хорні та інші) та впливу системи ціннісних орієнтацій на професійне самовизначення (Д. Берлінгер, Р. Белл, Б. Бол, Д. Брупер, К. Вальтер, Р. Вільямс, Р. Інглеарт, М. Кон, Н. Кейдас, С. Кейні, А. Маслоу, С. Ньюмен, К. Роджерс, Б. Скіннер, Т. Терман, Е. Торвдайк, Г. Хіпд та інші).

Обирання професії є досить складним процесом, який потребує врахування багатьох різних аспектів. Є. О. Клімов виділив вісім факторів, що можуть впливати на цей вибір: думка батьків та старших членів сім'ї; думка друзів; думка вчителів у школі; особисті професійні плани; здібності; рівень соціального визнання; знання про професію; нахили.

Специфіка професійного самовизначення на студентському етапі полягає в тому, що вибір професії вже зроблено, але він ще не завершений; він може бути переглянутий у світлі нового досвіду, тому майбутня професійна кар'єра людини не обов'язково пов'язана зі спеціалізацією, обраною в студентські роки.

Таким чином, майбутній професійний шлях людини не обов'язково пов'язаний зі спеціалізацією, обраною в університеті. Інша особливість полягає в тому, що у період студентства накопичується перший освітній та професійний капітал, набувається перший досвід професійної діяльності та розширюються уявлення про професію, яку необхідно здобути.

Отже, враховуючи вище наведене, суб'єкт самовизначення – це студент, який знаходиться між минулим (вже зробленим) вибором університету і спеціальності та майбутнім вибором і майбутнім вибором професії.

Тому, акцентом в нашому дослідженні є задоволеність вибору університету та професії, цінності, які поадлі мотивують вибір майбутньої роботи, та професійнепланування.

РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

2.1. Методи та умови проведення емпіричного дослідження

Актуальність емпіричного дослідження психологічних особливостей професійного самовизначення особистості зумовлена стрімкими змінами в суспільстві, ринку праці та освітніх підходах. Сучасна молодь стикається з великим вибором професій, що, з одного боку, дає широкі можливості, а з іншого — ускладнює процес вибору життєвого шляху. Професійне самовизначення є ключовим етапом у формуванні ідентичності та забезпечує не тільки кар'єрний успіх, а й задоволеність життям у цілому. Недостатньо розвинуте або неправильне професійне самовизначення може призвести до кризи особистості, втрати мотивації та низької самооцінки, що в подальшому негативно впливає на соціалізацію індивіда. [1, с. 1-9] Особливо важливо враховувати психологічні чинники, які впливають на цей процес: особистісні риси, схильності, інтереси, цінності, а також рівень розвитку мотивації і готовності до прийняття рішень. Емпіричне дослідження дозволяє отримати більш точні дані про те, як ці фактори взаємодіють і які з них мають вирішальне значення в різних вікових групах, серед молоді з різних соціальних груп або з різним рівнем освіти. Також важливо розуміти, як зміни в економічному та культурному середовищі впливають на процес самовизначення та які нові виклики стоять перед молодими людьми в умовах глобалізації та цифровізації [2, с. 128].

Дослідження з цієї теми є актуальним для розробки дієвих психолого-педагогічних методів допомоги у виборі професії, оскільки правильне професійне самовизначення має на меті гармонійний розвиток особистості і сприяє загальному благополуччю.

Окрім того, питання професійного самовизначення набуває особливої актуальності в умовах нестабільності ринку праці та високих вимог до професійної мобільності. Сучасний світ вимагає від особистості гнучкості та

готовності до швидких змін у сфері професійної діяльності, що створює нові виклики для молоді. Традиційні моделі кар'єрного зростання втрачають свою актуальність, і молоді фахівці дедалі частіше зіштовхуються з необхідністю перекваліфікації або освоєння нових професій протягом життя. Це посилює потребу в усвідомленому професійному самовизначенні, що передбачає готовність до безперервного навчання та адаптації до нових умов. Додатковим аспектом актуальності є вплив інформаційних технологій та соціальних мереж на процес самовизначення. Сучасні джерела інформації, на які покладається молодь під час вибору професії, можуть бути надмірно ідеалізованими або створювати нереалістичні очікування, що ускладнює прийняття об'єктивного рішення. В цьому контексті емпіричне дослідження дозволяє з'ясувати, як різні зовнішні інформаційні впливи формують уявлення про професійні ролі та очікування від професійного життя. [3, с. 9]

Крім того, вивчення психологічних особливостей професійного самовизначення важливе для профілактики професійних криз у дорослому віці. [4, с. 8] Багато людей, які зробили поспішний або невірний вибір професії на етапі молодості, стикаються з проблемами професійної реалізації, незадоволеністю роботою або вигоранням, що негативно впливає не тільки на їхнє особисте благополуччя, але й на продуктивність та економічний розвиток суспільства в цілому.

У дослідженні взяли участь дві групи учасників. Перша група складалася з 50 студентів і студенток першого курсу факультету соціальних наук та соціальних технологій. Серед них було по 25 осіб, які навчалися на спеціальностях «Соціологія» та «Психологія». Вік респондентів коливався від 17 до 18 років. На момент проведення дослідження всі учасники були зареєстрованими студентами бакалаврату Одеського національного економічного університету, при цьому 94% вибірки становили дівчата, що зумовлено особливостями факультету.

Після вивчення літератури та встановлення практичних цілей магістерської роботи було вирішено зосередитися на студентах першого курсу. Аналіз показав, що перший рік навчання в університеті є критично важливим і пов'язаний із

численними викликами та труднощами, які виникають у зв'язку з новими навчальними умовами, що суттєво відрізняються від шкільних. Основною метою роботи стало створення програми, яка б сприяла процесу професійного самовизначення студентів, допомагаючи формувати їх професійну ідентичність та «Я-концепцію», а також розвивати навички адаптації до змінних зовнішніх умов. Це є актуальним на всіх курсах університету, проте для першокурсників особливо цінним, оскільки їм потрібно адаптуватися та розпочати професійне навчання.

При формуванні вибірки та проведенні дослідження ми зіткнулися з ускладнюючим фактором — закриттям університетів через змішаний формат навчання в умовах воєнного стану. Завдяки налагодженій співпраці з викладачами було вирішено провести дослідження дистанційно, надіславши студентам усі необхідні методики через електронну пошту.

Далі наведемо опис процедури організації та ключових етапів проведення дослідження.

На першому етапі ми здійснили всебічний теоретичний аналіз робіт вітчизняних та закордонних авторів, які вивчали професійне самовизначення. Було проаналізовано різні підходи до цього поняття, виокремлено специфічні особливості процесу в умовах навчання у вищих навчальних закладах, а також описано характерні етапи, складові, труднощі й фактори, що впливають на професійне самовизначення. Крім того, розглянуто теорії, що стосуються його зв'язку з професійною ідентичністю.

На другому етапі на основі проведеного аналізу літератури сформульовано наукову гіпотезу: професійне самовизначення студентів відзначається позитивним зв'язком між його компонентами та рівнем сформованості професійної ідентичності. Також визначено мету, основні завдання, об'єкт і предмет дослідження, а також обрано відповідні методи.

На третьому етапі ми спланували та реалізували емпіричне дослідження.

На четвертому етапі було проведено аналіз та інтерпретацію отриманих даних. Для кількісного аналізу використовували кореляційний метод, який дав змогу вивчити взаємозв'язок між компонентами самовизначення та проявами

статусів ідентичності. Це допомогло глибше зрозуміти особливості професійного самовизначення та його зв'язок з професійною ідентичністю. Додатково, нами було проведено 15 інтерв'ю зі студентами та аспірантами з різних країн для виявлення ефективних практик, які сприяють професійному самовизначенню.

На п'ятому етапі ми узагальнили результати дослідження, виокремили основні виявлені тенденції на сформованій вибірці, а також описали корекційну програму та перспективи використання отриманих даних.

Усі етапи роботи були спрямовані на розробку, організацію та проведення емпіричного дослідження з метою перевірки наукового припущення. Ми отримали достатню кількість якісної інформації для комплексного аналізу професійного самовизначення в умовах навчання у вищих навчальних закладах.

Емпіричною метою було дослідити особливості професійного самовизначення студентів шляхом аналізу вираженості його компонентів та їхнього зв'язку зі сформованістю професійної ідентичності.

Професійне самовизначення майбутнього фахівця являє собою цілісну систему взаємопов'язаних компонентів, серед яких виділяються мотиваційний, операційно-діяльнісний, когнітивний та оціночно-рефлексивний.

Вивчення операційно-діялісного компоненту дозволяє розглядати професійне самовизначення через призму діяльності та сформованості окремих аспектів, таких як планування професійного життя, прийняття рішень, пов'язаних зі змінами в професійній сфері та навчанні, а також рівень самостійності й емоційної залученості у процесі професійного самовизначення. [5, с. 3]

Когнітивний компонент (інформованість) охоплює знання про індивідуальні особливості, розуміння світу професій і уявлення про потреби ринку праці, що передбачає високий рівень обізнаності про обрану професійну діяльність.

Мотиваційний компонент виступає як активізуючий фактор професійного самовизначення, адже він визначає ставлення студента до навчального процесу та професійного самовизначення в цілому. Оціночно-рефлексивний компонент, в

свою чергу, відображає схильність особи приписувати відповідальність за результати своєї роботи як зовнішнім, так і внутрішнім факторам. [6, с. 8]

Для вивчення компонентів професійного самовизначення були застосовані чотири методики:

- Діагностична методика «Професійна готовність» (А. П. Чернявська).
- Методика «Мотивація навчання у ЗВО» (Т. І. Ільїна).
- Диференційнодіагностичний опитувальник Є. О. Клімова (ДДО).
- Методика «Опитувальник професійних переваг» (перша частина модифікації тесту Голанда).

Далі ми детальніше розглянемо обрані методики для глибшого розуміння специфіки кожного інструменту:

1. Опитувальник «Професійна готовність» містить 99 тверджень, які потрібно оцінити знаком «+», якщо ви з ними згодні, або знаком «-», якщо ні. Результати розподіляються за п'ятьма шкалами, що відображають основні компоненти професійної готовності особистості: автономність (А), інформованість (І), прийняття рішень (Р), планування (П) та емоційне ставлення (Е).

Автономність характеризує особистість, яка прагне самостійно приймати рішення, не боїться відповідальності за наслідки і вміє адекватно оцінювати свої можливості. Високі показники вказують на здатність людини свідомо будувати свою кар'єрну траєкторію, не зважаючи на думку інших. Вона доводить справи до кінця і відповідально ставиться до виконання завдань, тому не боїться обирати посаду, що вимагає значних зусиль. [8, с. 9]

Низькі результати, навпаки, свідчать про певну професійну інертність і відсутність готовності до професійного становлення.

Шкала інформованості вказує на те, наскільки людина обізнана про особливості своєї майбутньої професії, обов'язки та умови праці, які на неї чекають. Особи з високими показниками, як правило, активно читають та аналізують різноманітні джерела, такі як професійні довідники, онлайн-матеріали, а також спілкуються з людьми, які вже працюють у цікавій для них галузі. Вони

вважають важливим отримати якомога більше інформації, щоб краще орієнтуватися у професійному світі своєї спеціальності.

Прийняття рішень. Люди з високим показником за цією шкалою зазвичай зважують свої рішення, оцінюючи різні варіанти та наслідки. Вони усвідомлюють важливість розгляду альтернатив і не поспішають, уникаючи імпульсивних дій. Такі особи здатні йти на компроміси та шукати вигідні рішення, оскільки чітко усвідомлюють свої цілі та цінності. Натомість люди з низькими показниками часто вибирають варіант, який виглядає більш привабливим зовні. [10, с. 49]

Планування. Ця шкала відображає здатність людини планувати своє повсякденне життя та кар'єрні цілі. Високі результати свідчать про те, що особа розуміє: її сьогоднішні дії формують основу для майбутнього. Вона здатна складати реалістичні плани щодо кар'єрного розвитку та дотримуватись їх.

Емоційне ставлення. Ця шкала характеризує рівень емоційної залученості особи до подій, пов'язаних з її професійним становленням, а також загальний рівень переживань щодо професійного розвитку.

2. Методика «Мотивація навчання у ЗВО» складається з 50 запитань, які потрібно оцінити знаком «+», якщо згодні, або знаком «-», якщо ні. Після підрахунку балів за ключем отримують результати за трьома шкалами: здобуття знань, оволодіння професією та отримання диплому. [12, с. 120]

3. Диференційнодіагностичний опитувальник Є. О. Клімова (ДДО) є психологічним інструментом, що допомагає визначити професійні інтереси та схильності особистості. Він базується на теорії типології професій Є. О. Клімова, де всі професії класифікуються на п'ять типів: "людина — природа", "людина — техніка", "людина — людина", "людина — знакова система" та "людина — художній образ". Опитувальник містить серію запитань, на які респондент має відповісти, обираючи варіанти відповідей, що дозволяє виявити найбільш пріоритетні професійні типи для нього.

Метою опитувальника є підтримка процесу професійного самовизначення, що особливо важливо під час вибору майбутньої професії або зміни професійної діяльності. [13, с. 28] Методика ґрунтується на припущенні, що різні види

професійної діяльності вимагають специфічних схильностей та інтересів. Вона дозволяє не лише визначити, до якого типу професій схильна особа, але й виявити її потенційні професійні інтереси.

4. Методика «Опитувальник професійних переваг» (перша частина модифікації тесту Голланда) націлена на дослідження професійних інтересів та нахилів особистості. Вона базується на теорії Джона Голланда, який виокремлює шість основних типів професійної діяльності: реалістичний (R), інтелектуальний (I), соціальний (S), конвенціональний (C), підприємницький (E) і артистичний (A). Ці типи відображають різні стилі поведінки та професійні інтереси, що тісно пов'язані з особистісними характеристиками [14, с. 1728].

Перша частина модифікації тесту Голланда дозволяє оцінити професійні уподобання респондентів через відповіді на серію запитань, які описують різні види діяльності, завдань або ситуацій. Респонденти обирають найбільш привабливі для них варіанти, що допомагає виявити їх домінуючі професійні інтереси. Методика використовується для сприяння професійному орієнтуванню та самовизначенню, особливо серед молоді, яка лише починає планувати свій кар'єрний шлях.

2.2. Результати дослідження та інтерпретація отриманих показників

В рамках нашого дослідження проведемо детальний аналіз результатів кожного з діагностичних інструментів. Результати методики «Професійна готовність» розподіляються за шкалами наступним чином. Для більш наочного уявлення див. Рис.2.1.

Рис. 2.1. Шкала Автономність

Шкала «Автономність» демонструє такі показники: високий рівень – 22 особи, що складає (41%); середній рівень – 32 особи (59%) та низький рівень – 0 осіб.

Середній показник автономності переважає, що вказує на те, що більшість респондентів прагнуть до самостійності, реалізації своїх можливостей і здібностей. Вони виявляють достатню ініціативу, хоча іноді можуть стикатися з труднощами, зумовленими недостатнім досвідом і вмінням чітко визначати свої цілі та реагувати на зовнішні впливи.

Щодо шкали «Інформованість», вона демонструє результати, що свідчать про високий рівень у 8 осіб (15%); середній рівень – 43 особи (80%); низький рівень – 3 особи (5%). Для більш наочного уявлення див. Рис.2.2.

Рис. 2.2. Шкала Інформованість

Аналізуючи отримані дані, саме 80% учасників дослідження демонструють середній рівень за шкалою «Інформованість», що вказує на недостатнє розуміння студентами аспектів майбутньої професії. Хоча вони мають базові знання, для успішного професійного самовизначення їм не вистачає більш глибокого розуміння специфіки обраної сфери, можливих кар'єрних шляхів і навчальних варіантів.

Третя шкала «Прийняття рішень», що говорить о здатності людини приймати рішення в різних життєвих і професійних ситуаціях. Вимірюючи такі аспекти, як: впевненість у прийнятті рішень, готовність брати на себе відповідальність, рівень самостійності, аналіз альтернатив і здатність до стратегічного планування. Шкала демонструє наступні показники, що свідчать про відповідні рівні розвитку цього аспекту: високий рівень – 21 особа (39%);

середній рівень – 32 особи (59%); низький рівень – 1 особа (2%). Для більш наочного уявлення див. Рис.2.3.

Рис. 2.3. Шкала Прийняття рішень

Серед учасників дослідження більшість має середній показник «Прийняття рішень», що свідчить про недостатню сформованість навички ухвалення рішень у ситуаціях невизначеності. У сучасному світі існує безліч кар'єрних можливостей навіть в межах однієї спеціальності, тож студенти часто стикаються з професійними виборами під час навчання, зокрема у виборі тем для поглибленого вивчення або місць для практики. Тому важливо стимулювати розвиток цієї навички.

Наступною шкалою виступає, шкала «Планування», яка зазначає оцінку здатності людини до планування своєї діяльності, управління часом і ресурсами. Вона відображає, наскільки добре людина вміє ставити перед собою цілі, визначати етапи для їх досягнення, розробляти стратегії та передбачати можливі труднощі.

Результати шкали «Планування», демонструють про високий рівень у 21 осіб (39%); середній рівень – 32 особи (59%); низький рівень – 1 особи (2%). Для більш наочного уявлення див. Рис.2.4.

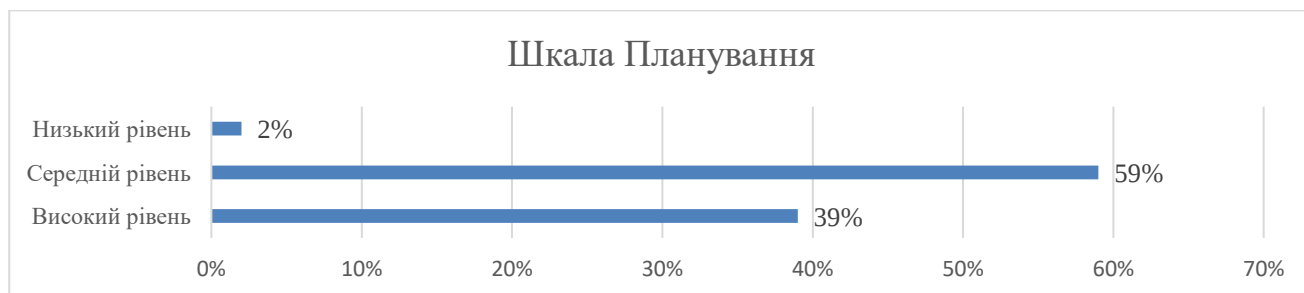

Рис. 2.4. Шкала планування

У цій вибірці також переважає середній показник. Вміння планувати свою діяльність є важливим під час навчання, формування кар'єрних цілей і початку професійного шляху. Респонденти мають деякі навички в цьому, проте їхня недостатня розвинутість може ускладнити процес самовизначення.

Якщо розглядати шкалу «Емоційне ставлення», де оцінюється емоційна реакція людини на різні аспекти її життя, зокрема професійну діяльність, міжособистісні стосунки, ситуації та події. Вона допомагає визначити, як людина сприймає і виражає свої емоції, чи є її емоційний стан позитивним, нейтральним або негативним.

Результати шкали «Емоційне ставлення», демонструють про високий рівень у 21 осіб (39%); середній рівень – 32 особи (59%); низький рівень – 1 особи (2%). Для більш наочного уявлення див. Рис.2.5.

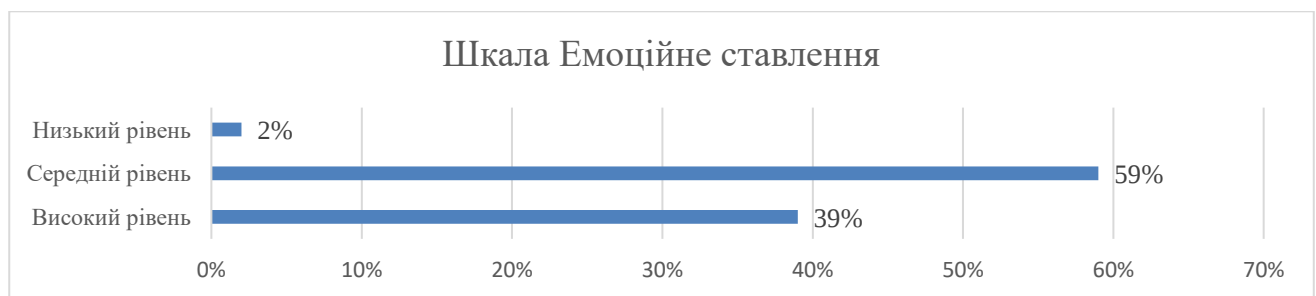

Рис. 2.5. Шкала Емоційне ставлення

Загалом, професійне самовизначення є тривалим процесом, який супроводжується численними завданнями, сумнівами, ризиками та труднощами. Тому емоційне ставлення до цього процесу, включеність і зацікавленість у результатах є надзвичайно важливими. У цій вибірці спостерігається майже рівна вираженість середнього та високого показників за шкалою «Емоційне ставлення», що свідчить про наявність переживань і зацікавленості у професійному становленні в частини респондентів.

Для глибшого розуміння результатів методики «Професійна готовність» пропонуємо розглянути порівняльний графік, що демонструє вираженість кожного показника. Для більш наочного уявлення див. Рис.2.6.

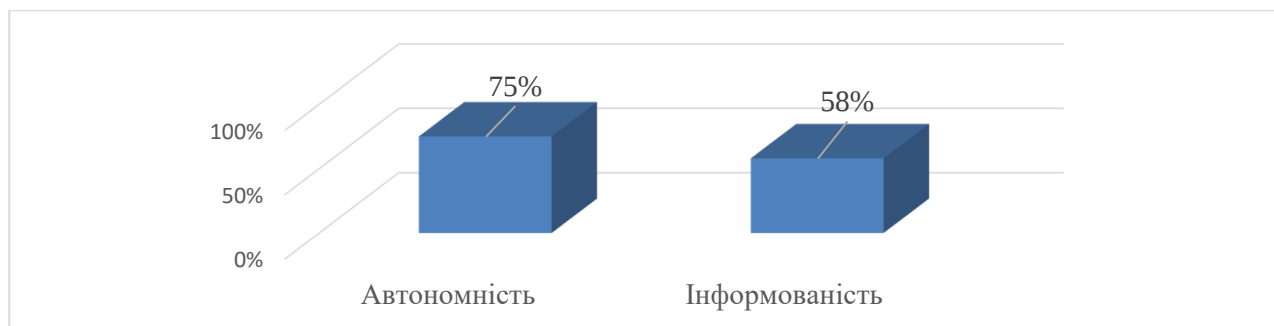

Рис. 2.6. Показники методики Професійна готовність

Найвищий показник, «Автономність», становить 75%, що вказує на бажання студентів першого курсу брати на себе відповідальність і здійснювати самостійний вибір. Найнижчий показник зафіксовано за шкалою «Інформованість», яка становить 58%. Це свідчить про недостатню обізнаність респондентів щодо особливостей обраної спеціальності та можливих кар'єрних перспектив, тому для ефективного самовизначення важливо сприяти поглибленню знань у цій сфері. Аналіз самоактуалізації респондентів показав, що найбільш вираженим є показник шкали «Креативність», що становить 72%. Це свідчить про те, що більшість студентів підходять до життя творчо і здатні нестандартно вирішувати завдання, що може стати потужним стимулом під час пошуку професійних альтернатив та самоосвіти. Для більш наочного уявлення див. Рис.2.7.

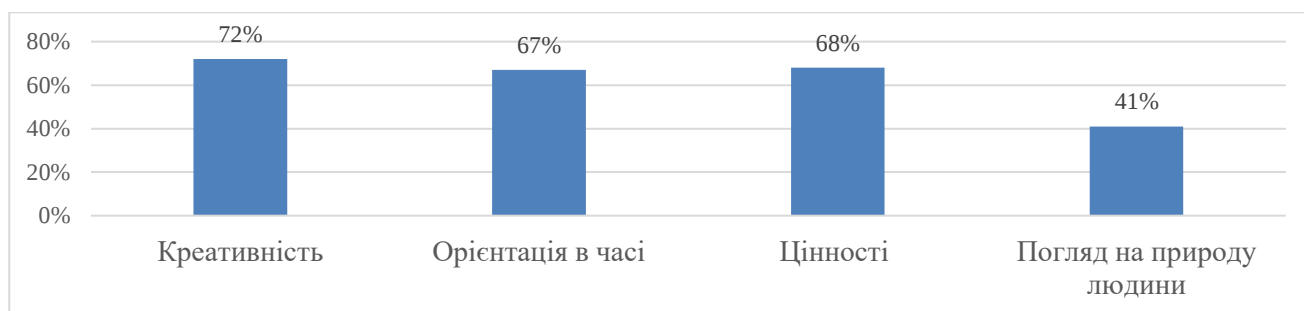

Рис. 2.7. Показники методики Професійна готовність

Також на досить високому рівні виявились показники «Орієнтація в часі» та «Цінності», які становлять 67% і 68% відповідно. Це свідчить про те, що студенти не відтягують своє життя на завтра, не застрягають у минулому, а живуть сьогодні і вважають важливими цінності самоактуалізації, прагнучи до гармонійного буття. Найнижчий показник отримала шкала «Погляд на природу людини» - 41%, що вказує на недовіру до людей.

Інші шкали, такі як: «Потреба у пізнанні», «Автономність», «Спонтанність», «Саморозуміння», «Аутосимпатія», «Контактність» та «Гнучкість», перебувають на середньому рівні. Загальний показник самоактуалізації в середньому складає 58%.

Наступним, ми розглянемо результати отримані за методикою «Мотивація навчання у ЗВО».

Середні показники вираження мотивів у вибірці виглядають так: мотив набуття знань становить 64%, опанування професією — 50%, а отримання диплому також 50%. Для більш наочного уявлення див. Рис.2.8.

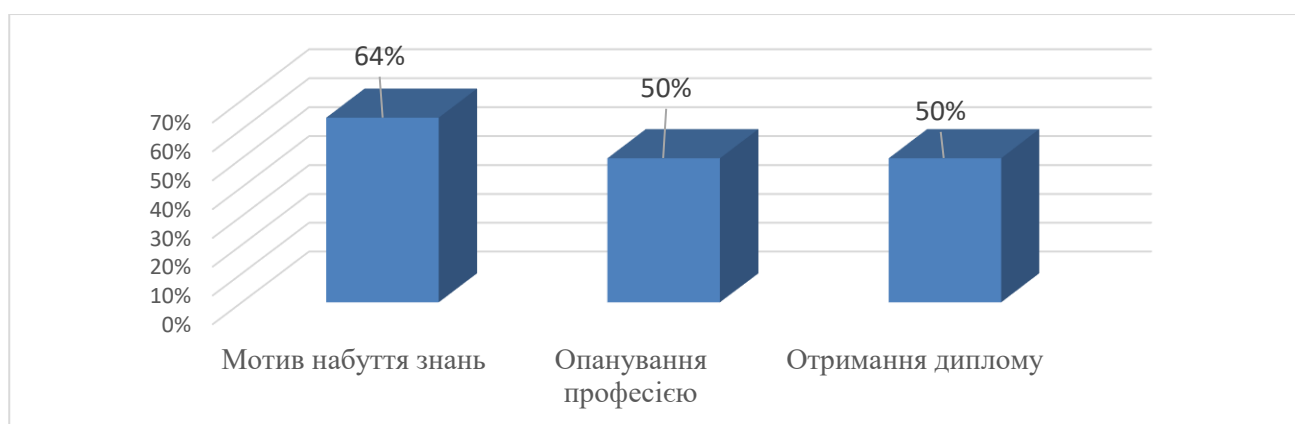

Рис. 2.8. Отримані показники «Мотивації навчання у ЗВО»

Це свідчить про те, що більшість респондентів найбільше цінують процес здобуття знань, тоді як мотиви, пов'язані із отриманням диплому та професійною підготовкою, мають менш виражене значення.

Результати дослідження за методикою «Диференційнодіагностичний опитувальник Є. О. Клімова» (ДДО) серед 50 учасників показали наступний розподіл професійних інтересів. Для більш наочного уявлення див. Рис.2.9.

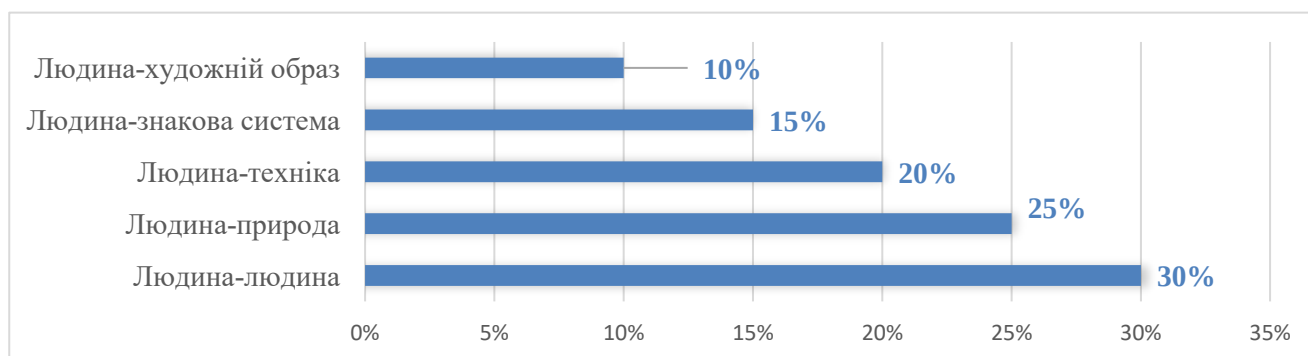

Рис. 2.9. Порівняльний аналіз отриманих показників за методикою «ДДО»

Найбільша частка респондентів, а саме 30%, виявила схильність до типу професій "людина — людина", що передбачає діяльність, пов'язану з соціальною взаємодією, комунікацією та роботою з людьми. 25% респондентів виявили інтерес до типу "людина — природа", що свідчить про їхню зацікавленість у роботі, пов'язаній із природними об'єктами та екологією. 20% респондентів обрали тип "людина — техніка", що вказує на їхнє зацікавлення технічними науками та машинобудуванням. 15% учасників схилиються до професій, які відносяться до типу "людина — знакова система", що включає роботу з інформацією, цифрами та текстами. Найменше респондентів, а саме 10%, проявили інтерес до типу "людина — художній образ", що вказує на їхню схильність до творчих професій.

За методикою «Опитувальник професійних переваг» (перша частина модифікації тесту Голанда) результати розподілилися наступним чином. Для більш наочного уявлення див. Табл. 2.1.

Таблиця 2.1. Результати професійного типу особистості отримані за методикою «Опитувальник професійних переваг» Дж. Голланда

Професійний тип особистості	Кількість респондентів, %
Реалістичний тип	28%
Інтелектуальний тип	22%
Соціальний тип	18%
Конвенціональний тип	7%
Заповзятливий тип	15%
Артистичний тип	10%

Аналізуючи отримані показники ми бачимо, що 28% респондентів показали явну схильність до реалістичного типу, що характеризує інтерес до практичної діяльності та вирішення конкретних завдань. 22% виявили інтерес до інтелектуального типу, що передбачає схильність до наукової роботи та аналітичної діяльності.

Соціальний тип, який включає роботу з людьми та викладання, був притаманний 18% респондентів. 15% учасників проявили схильність до підприємницького типу, що включає управлінську діяльність, організацію та лідерство. 10% респондентів виявили інтерес до артистичного типу, що свідчить про їхню зацікавленість у творчій самореалізації. Найменше учасників, а саме 7%, показали переваги конвенціонального типу, пов'язаного з рутинною роботою та чіткими інструкціями.

У процесі експериментального дослідження, присвяченого темі нашої магістерської роботи, було опитано 50 респондентів. Результати оцінювалися за п'ятьма основними типами професій відповідно до методики Є. О. Клімова: "людина — людина", "людина — природа", "людина — техніка", "людина — знакова система" та "людина — художній образ". Кожен учасник отримав оцінку в діапазоні від 10 до 90 балів для кожного з типів, що дозволило проаналізувати їхні професійні схильності та інтереси. Оцінки за типами професій мали такі результати. Для більш наочного уявлення див. Табл. 2.2.

Таблиця. 2.2. Середня оцінка отриманих результатів за методикою (ДДО)

Є. О. Клімова:

Тип професії	Хср.
Людина-людина	48 балів
Людина-природа	53 бали
Людина-техніка	52 бали
Людина-знакова система	49 балів
Людина-художній образ	45 балів

Отже, оцінки розподілилися наступним чином, людина — людина: оцінки варіювалися від 12 до 85 балів, із середнім значенням 48 балів; людина — природа: результати коливалися від 10 до 90 балів, середній показник — 53 бали; людина — техніка: учасники отримали бали в межах від 15 до 87, середній результат — 52 бали; людина — знакова система: оцінки перебували в діапазоні

від 18 до 84 балів, середнє значення — 49 балів; людина — художній образ: найнижчі оцінки коливалися від 10 до 80 балів, середній показник — 45 балів.

Проведений кореляційний аналіз виявив, що найбільш виражений позитивний зв'язок спостерігався між типами "людина — людина" і "людина — художній образ" (коефіцієнт кореляції становив $r = 0.72$, $p < 0.01$), що свідчить про тісний зв'язок між інтересом до роботи з людьми та творчими схильностями. Також було виявлено помірний позитивний зв'язок між типами "людина — природа" і "людина — техніка" (коефіцієнт кореляції $r = 0.64$, $p < 0.01$), що може вказувати на наявність спільних інтересів у природничій та технічній сферах.

Найменший рівень кореляції зафіксовано між типами "людина — знакова система" і "людина — художній образ" (коефіцієнт кореляції $r = 0.21$, $p < 0.01$), що вказує на їх практично незалежний характер.

Загалом, результати кореляційного аналізу свідчать про те, що деякі професійні інтереси можуть бути взаємопов'язані, тоді як інші демонструють низький рівень взаємозалежності, що підкреслює їхню автономність у контексті професійного самовизначення.

Висновки до другого розділу

У результаті проведеного дослідження були проаналізовані основні компоненти професійного самовизначення респондентів, що дало змогу виявити ключові аспекти їхньої готовності до обраної професійної діяльності. Методика «Професійна готовність» показала, що більшість учасників мають середній рівень автономності, що свідчить про їхнє прагнення до самостійності та ініціативності, але водночас вказує на деякі труднощі у визначенні цілей та реагуванні на зовнішні впливи. Результати за шкалою «Інформованість» виявили, що 80% респондентів не мають достатнього розуміння специфіки обраної професії, що підкреслює необхідність поглиблення знань у цій сфері для ефективного самовизначення.

Аналіз показників за шкалами «Прийняття рішень» та «Планування» вказує на недостатню сформованість навичок ухвалення рішень у ситуаціях

невизначеності та вміння планувати кар'єрні цілі. Більшість учасників дослідження продемонстрували середні результати в цих аспектах, що підкреслює важливість стимулювання розвитку навичок прийняття рішень та стратегічного планування у навчальному процесі. Шкала «Емоційне ставлення» продемонструвала наявність переживань і зацікавленості в професійному становленні у більшості респондентів, що свідчить про емоційну залученість у процесі самовизначення.

Дослідження мотиваційних компонентів виявило, що домінуючим мотивом є прагнення до здобуття знань, що перевищує інтереси, пов'язані з отриманням диплому чи опануванням професії. Це свідчить про цінність навчального процесу як такого, однак вказує на необхідність посилення акценту на практичних аспектах професійної підготовки.

Результати за методикою «Диференціально-діагностичний опитувальник» Є. О. Клімова показали, що більшість респондентів виявляють схильність до професій, пов'язаних із соціальною взаємодією, що підкреслює важливість розвитку комунікативних навичок. Кореляційний аналіз продемонстрував наявність позитивних зв'язків між різними типами професійних інтересів, вказуючи на можливість інтеграції знань і навичок у різних сферах для досягнення успіху у професійному житті. Таким чином, результати дослідження підкреслюють потребу в комплексному підході до професійного самовизначення студентів, включаючи розвиток інформованості, навичок планування та ухвалення рішень, а також емоційної залученості у процес навчання та професійної підготовки.

Крім того, виявлені результати за методикою «Опитувальник професійних переваг» підтверджують різноманітність професійних інтересів респондентів, що може бути використано для налаштування освітніх програм, орієнтуючи їх на потреби та схильності студентів. Значна частка учасників, які виявили інтерес до типу "людина — людина", вказує на те, що соціальна складова діяльності є важливою для молоді. Однак це також вказує на потребу в розвитку програм, що

сприяють формуванню практичних навичок і здатностей, які знадобляться в обраних сферах.

Дослідження також підкреслює важливість інтеграції навчального процесу з реальними умовами професійної діяльності, що може включати стажування, практики та проекти, спрямовані на розвиток навичок, які оцінюються на ринку праці. Розробка програм професійної орієнтації та консультування може суттєво покращити рівень інформованості студентів про можливі кар'єрні шляхи та специфіку професій.

Загалом, результати дослідження підтверджують, що професійне самовизначення є багатогранним процесом, який потребує комплексного підходу, включаючи розвиток мотивації до навчання, професійних інтересів, навичок саморегуляції та емоційної залученості. Успішна інтеграція цих компонентів може значно підвищити ефективність професійної підготовки студентів та їх готовність до викликів сучасного ринку праці. Врахування отриманих даних має стати основою для подальших досліджень у цій сфері, а також для розробки рекомендацій щодо удосконалення навчальних програм у вищих навчальних закладах.

Крім того, результати свідчать про важливість адаптації освітніх підходів до специфічних потреб студентів, зокрема в аспектах автономності та планування кар'єри. Багато учасників продемонстрували середні показники у цих сферах, що вказує на необхідність впровадження тренінгів і курсів, які б розвивали ці навички, сприяли формуванню чітких цілей та планів на майбутнє.

Важливим аспектом є також підвищення рівня емоційної залученості студентів у процес професійного самовизначення. Емпіричний аналіз показав, що частина респондентів має високий рівень зацікавленості у власному професійному розвитку, проте значна кількість студентів потребує додаткової підтримки для подолання сумнівів і страхів, що супроводжують вибір кар'єри. Це може бути реалізовано через менторські програми, групові обговорення та інші форми підтримки, які сприяють емоційній зрілості та впевненості в собі. Відзначено також, що розуміння специфіки обраної професії, як свідчить низький

рівень інформованості, є критично важливим для успішного самовизначення. Таким чином, необхідно активізувати комунікацію між вищими навчальними закладами та професійними спільнотами, що дозволить студентам отримувати актуальну інформацію про кар'єрні можливості та вимоги ринку праці.

Загалом, дане дослідження підкреслює необхідність комплексного підходу до професійної підготовки, що включає інтеграцію академічних знань з практичним досвідом, розвиток особистісних якостей, які сприяють успішній професійній діяльності, та підтримку емоційного благополуччя студентів. Визначені напрями для вдосконалення освітніх процесів можуть суттєво вплинути на ефективність підготовки майбутніх фахівців, що, в свою чергу, позитивно позначиться на розвитку професійної сфери в цілому.

Оскільки результати дослідження вказують на переваги в розвитку креативності серед респондентів, важливо підкреслити значення творчого підходу в навчальному процесі. Студенти, які демонструють високі показники креативності, можуть краще адаптуватися до змінюваних умов ринку праці та успішно вирішувати складні професійні завдання. Це вказує на необхідність створення освітніх програм, які б стимулювали розвиток творчого мислення та інноваційних ідей.

Крім того, результати кореляційного аналізу вказують на зв'язок між різними типами професійних інтересів, що може слугувати основою для формування мультидисциплінарних програм навчання. Наприклад, поєднання соціальних та художніх професій може призвести до нових можливостей для студентів, які прагнуть до інтердисциплінарного підходу в своїй кар'єрі. Це особливо актуально в сучасному світі, де межі між різними галузями знань стираються, а мультидисциплінарні команди стають дедалі популярнішими.

Важливо також зазначити, що результати дослідження підкреслюють потребу в постійному моніторингу професійних інтересів та готовності студентів до змін. Враховуючи динамічність ринку праці, вищі навчальні заклади повинні впроваджувати механізми регулярного оновлення навчальних планів, щоб вони відповідали сучасним вимогам і трендам. Таким чином, результати дослідження

надають цінну інформацію для подальших досліджень у сфері професійної підготовки та самовизначення. Вони вказують на важливість інтеграції академічної освіти з практичним досвідом, розвитку особистісних навичок та підвищення емоційної підтримки студентів у процесі їхнього професійного становлення. Це, в свою чергу, сприятиме формуванню компетентних та впевнених у собі фахівців, які зможуть успішно адаптуватися до викликів сучасного світу.

Подальше дослідження у цій сфері може включати вивчення впливу різних факторів на професійну готовність студентів, таких як соціокультурний контекст, економічні умови, а також індивідуальні особливості респондентів. Зокрема, слід звернути увагу на те, як мотиваційні чинники, такі як бажання набуття знань або прагнення до отримання диплому, впливають на вибір кар'єрного шляху та професійні преференції.

Крім того, важливо дослідити роль психологічних аспектів, таких як самооцінка та емоційна інтелігентність, у формуванні професійних інтересів і рішень студентів. Визначення цих чинників може допомогти у розробці цілеспрямованих програм підтримки студентів у їхньому професійному розвитку. Слід також акцентувати увагу на необхідності інтеграції теоретичних знань з практичними навичками, що дозволить студентам краще підготуватися до викликів, які вони можуть зустріти в професійному житті. Це передбачає активну співпрацю між навчальними закладами та роботодавцями, а також залучення фахівців до освітнього процесу.

Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що успішне професійне самовизначення студентів залежить від комплексного підходу, який охоплює як теоретичну, так і практичну підготовку, розвиток емоційних і соціальних навичок, а також підтримку з боку освітніх установ. Це забезпечить формування адаптивних, творчих і компетентних фахівців, здатних досягати успіху у динамічному професійному середовищі.

Узагальнюючи проведене дослідження, можна зробити висновок, що професійна готовність студентів є багатогранним явищем, що визначається

поєднанням особистісних, мотиваційних та соціокультурних чинників. Результати аналізу показали, що більшість респондентів виявляють прагнення до автономності та креативності, однак мають недостатню обізнаність щодо специфіки майбутньої професії, що може стати на заваді їхньому професійному самовизначенню. Це підкреслює необхідність удосконалення навчальних програм та методик, які б забезпечували більш глибоке розуміння студентами своїх кар'єрних шляхів і можливостей.

Крім того, результати кореляційного аналізу вказують на зв'язок між різними типами професійних інтересів, що може бути використано для розвитку цілеспрямованих профорієнтаційних програм. Важливим аспектом є підтримка емоційної залученості студентів у процес навчання, що сприятиме не лише їх професійному, але й особистісному розвитку.

Отже, рекомендації щодо практичних заходів включають створення інтерактивних навчальних платформ, залучення професіоналів до навчального процесу, а також організацію семінарів і тренінгів, що сприятимуть розвитку навичок ухвалення рішень та планування кар'єри. Взаємодія між університетами і роботодавцями, а також активне залучення студентів до проектної діяльності, можуть значно підвищити їхню готовність до професійної діяльності.

Таким чином, реалізація цих рекомендацій не лише покращить рівень професійної готовності студентів, але й сприятиме формуванню конкурентоспроможних спеціалістів, готових до викликів сучасного ринку праці.

Загалом, результати дослідження свідчать про важливість системного підходу до професійної підготовки студентів, який охоплює не лише академічні знання, а й розвиток особистісних якостей та практичних навичок. Подальші дослідження можуть зосередитися на вивченні впливу різних форм навчання на професійну готовність, а також на аналізі змін у мотиваційних аспектах впродовж навчання. Важливо також враховувати різноманітність індивідуальних потреб студентів, що вимагатиме адаптації освітніх програм. Лише за умови комплексного підходу до підготовки молодих спеціалістів можна забезпечити їх успішну інтеграцію в професійне середовище та реалізацію особистісного

потенціалу. Таким чином, результати даного дослідження можуть стати основою для подальших удосконалень у системі освіти та професійного орієнтування.

РОЗДІЛ III. ПСИХОКОРЕКЦІЙНА ПРОГРАМА УСВІДОМЛЕННОГО ФОРМУВАННЯ У ОСОБИСТОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

3.1. Методичне забезпечення вивчення проблеми професійного самовизначення особистості

Професійне самовизначення особистості – це складний та багатогранний процес пов'язаний з усвідомленням своїх інтересів, здібностей, житєвих цінностей і вибором відповідної професії.

Методичний супровід цього процесу є важливим елементом, як для системи освіти, так і для процесу соціалізації молоді. Він покликаний допомогти особистості усвідомити свою професійну спрямованість, сформувати мотивацію навчання та здійснити подальший професійний розвиток.

Основними завданнями методичного супроводу професійного самовизначення є формування усвідомленості професійного вибору. Одне з головних завдань-спрямувати учнів на свідомий вибір професії, виходячи з особистих інтересів, здібностей та суспільних потреб. Для цього необхідно використовувати методики самодіагностики, які дають змогу краще зрозуміти власні психологічні та професійні схильності.

Надання інформації про світ професій Знання сучасного ринку праці, вимог до різних професій та перспектив розвитку конкретних галузей є важливою складовою професійного самовизначення. [20, с. 91-92]

З цією метою слід розробляти та впроваджувати інформаційно-просвітницькі програми, використовувати інтерактивні форми навчання (наприклад, профорієнтаційні квести та тренінги).

Розвиток професійних інтересів. Методичне забезпечення має сприяти розвитку професійних інтересів учнів через профорієнтаційні курси, факультативи, практичні заняття та майстер - класи. Особливо важливо стимулювати інтерес до спеціальностей, які, як очікується, будуть розвиватися на ринку праці.

Психолого-педагогічна підтримка. Важливу роль у процесі професійного самовизначення відіграє психолого-педагогічна підтримка. Для цього використовуються техніки індивідуального консультування, розроблені психологами профорієнтаційні тести та групові тренінги, спрямовані на розвиток комунікативних навичок та впевненості в собі.

Залучення батьків та соціального оточення.

Важливим елементом успішного професійного самовизначення є позитивна взаємодія школи, сім'ї та суспільства. Батьки можуть бути важливими союзниками, допомагаючи своїм дітям розвивати їхні здібності та пріоритети, а також підтримуючи їх у виборі професії.

Методичні рекомендації для батьків є частиною загальної системи підтримки цього процесу.

Використання сучасних технологій у професійному самовизначенні.

Сьогодні інформаційні технології відкривають, нові можливості для вдосконалення методичної підтримки професійного самовизначення. Зокрема, активно використовуються наступні:

- онлайн-платформи для профорієнтації. Спеціальні сервіси пропонують тести на визначення професійної придатності, проектування траєкторій особистого розвитку та консультації з експертами;
- вебінари та дистанційне навчання. Це дає учням доступ до новітніх знань і технологій, які допомагають їм зробити професійний вибір;
- інтерактивні симуляції. Деякі платформи пропонують можливість «відчути ту чи іншу професію за допомогою віртуальних симуляцій, що дозволяє учням краще зрозуміти, що передбачає та чи інша професія.

Таким чином, методичний супровід процесу професійного самовизначення має бути комплексним, враховувати психологічні, соціальні та економічні чинники особистості. Це сприяє успішній адаптації молоді до ринку праці та розвитку професійної мотивації, що є запорукою успішного професійного становлення особистості.

3.2. Розробка та впровадження психокорекційної програми

Програма «Психокорекція для професійного самовизначення» спрямована на те, щоб допомогти молодим людям зробити свідомий вибір свого професійного шляху. Основними завданнями програми є корекція психологічних бар'єрів, які можуть перешкоджати прийняттю професійного рішення, а також розвиток навичок самосвідомості та професійної орієнтації.

Цілі програми психологічної корекції:

Основною метою програми є сприяння професійному самовизначенню особистості через розвиток адекватної самооцінки, подолання особистісних перешкод та надання підтримки у прийнятті професійних рішень. Це досягається шляхом корекції поведінкових та психологічних аспектів, які можуть впливати на процес самовизначення.

Завдання програми:

1. Розвиток самосвідомості. Формування уявлень про свої інтереси, здібності, цінності та життєві пріоритети.
2. Розвинути впевненість у собі та навички прийняття рішень. Навчитися приймати відповідальні рішення щодо вибору професії.
3. Корекція емоційних бар'єрів. Подолання невпевненості, тривожності та інших емоційних станів, які заважають процесу самовизначення.
4. Підвищення мотивації до професійного розвитку. Розвиток внутрішньої мотивації до навчання та самовдосконалення, позитивного ставлення до професійного вибору.

Структура психокорекційної програми:

По-перше, це діагностичний етап:

Метою цього етапу є виявлення основних психологічних труднощів, що заважають учасникам визначитися з професійними цілями.

Методи: включають такі психодіагностичні тести, як визначення рівня професійної мотивації; опитувальники на визначення ціннісних орієнтацій та життєвих пріоритетів; тести на визначення самооцінки та впевненості в собі;

профорієнтаційні методики (наприклад, тест. Голланда на визначення професійних інтересів).

По-друге це корекційний етап:

Метою цього етапу є спрямованість на вирішення виявлених проблем, формування позитивного ставлення до процесу професійного вибору, зниження тривожності та підвищення самооцінки.

Методи: включають групові тренінги, які спрямовані на розвиток кращого розуміння навичок спілкування, роботи в команді, прийняття рішень та особистих проблем; індивідуальні консультації, де проводиться робота з психотерапевтом над подоланням особистих бар'єрів, таких як страх невдачі у виборі професії, невпевненість у собі та соціальні стереотипи щодо певних професій; вправи на самоаналіз, де учасники практикують самоаналіз, наприклад, ведуть щоденник, в якому описують свої почуття та думки щодо вибору майбутньої професії, що свідчить о роботі над мотивацією через вправи на розуміння особистих життєвих і професійних цілей.

По-третє, інформаційно-просвітницький етап:

Метою якого є підвищення обізнаності про професійний світ і проте, що потрібно на сучасному ринку праці.

Методи: включають профорієнтаційні семінари та інтерв'ю з експертами в різних галузях; інтерактивні заходи, такі як воркшопи, віртуальні екскурсії до компаній та навчальних закладів; зв'язок з профорієнтаційними платформами, які дають можливість учасникам отримати актуальну інформацію про професії, вимоги до них та перспективи розвитку.

Четверте, це заключний етап.

Метою якого стало оцінення результатів корекції та розроблення професійного плану для кожного учасника.

Методи: у комплекс до яких входить повторне тестування для оцінки змін самооцінки, тривожності та мотивації до професійного самовизначення; розробка індивідуальних професійних планів на основі аналізу результатів роботи; індивідуальна консультація для координації подальших професійних кроків та

надання рекомендацій щодо вибору професійної підготовки та навчальних закладів.

Інноваційні методи в психокорекційних програмах:

1. Використання технології. Онлайн-платформи та мобільні додатки для проходження профорієнтаційних тестів та отримання профорієнтаційних консультацій;

2. Когнітивно-поведінкова терапія (КПТ). Ця методика використовується для подолання негативних переконань і страхів щодо професійного вибору та навчання учасників навичкам ефективного прийняття рішень;

3. Мотиваційне інтерв'ю. Спеціальна методика, спрямована на стимулювання внутрішньої мотивації до розвитку та вибору професії через діалог з психологом;

4. Моделювання професійних ситуацій. Це практична вправа на основі конкретних ситуацій, яка дозволяє учасникам змодельовати роботу в різних професійних сферах і допомагає їм краще зрозуміти реальні вимоги та складнощі обраної ними сфери діяльності.

Оцінка ефективності програми:

Ефективність програми оцінюється за допомогою комплексної діагностики до та після завершення навчання. Основними критеріями оцінки є:

- Підвищення впевненості та зниження тривожності щодо вибору професії.
- Підвищення обізнаності про професійні інтереси та компетенції.
- Покращення навичок самостійного прийняття рішень та планування кар'єри.
- Задоволеність програмою та готовність до наступних кроків у професійному виборі.

Психокорекційна програма надає можливість детально проаналізувати та зрозуміти власні професійні здібності, сильні сторони та особисті якості, необхідні для успішної самореалізації. Завдяки цьому учасники можуть краще орієнтуватися в актуальних потребах ринку праці, враховуючи тенденції розвитку галузей, вимоги до кваліфікації та очікування роботодавців. Це дозволяє вибудувати

індивідуальну стратегію професійного розвитку, що сприяє впевненій та успішній реалізації у вибраній сфері діяльності.

3.3. Рекомендації для покращення професійного самовизначення

Професійне самовизначення є одним із ключових етапів розвитку особистості та визначає майбутню кар'єрну траєкторію і професійний успіх. Для того, щоб цей процес був ефективним, слід використовувати низку методів та рекомендацій, які допоможуть сформуванню усвідомленого професійного вибору, розвинути внутрішню мотивацію та зменшити психологічні бар'єри.

По-перше, це розвиток через самопізнання:

1) Самоаналіз, який допомагає зрозуміти власні інтереси, цінності, життєві пріоритети та можливості. Це можна зробити за допомогою особистих щоденників, інтроспективних бесід з психологом та самоаналізу;

2) Використання психологічних тестів, для вивчення професійних схильностей та компетенцій, такі як Голландський тест та методики для визначення рівня мотивації, компетентності та схильності до певних видів професійної діяльності.

По-друге, надання актуальної інформації про ринок праці:

1) Профорієнтація через інтерв'ю з експертами: організовувати інтерв'ю та онлайн-семінари з представниками різних професій, щоб молоді люди могли дізнатися про реальність конкретних професій;

2) Інформаційні ресурси: регулярно оновлювати знання про перспективні професії, сучасні вимоги до навичок, ринок праці та технологічні тренди; використовувати онлайн-платформи для отримання актуальної інформації про професії; формування позитивної самооцінки;

3) Індивідуальна психологічна підтримка: робота з психологом для корекції самооцінки та формування впевненості у власних силах. Це особливо важливо для людей з труднощами у прийнятті рішень та низькою самооцінкою.

По-третє, групові тренінги, які включають навчальні програми для покращення навичок роботи в команді, комунікації та лідерства:

1. Мотиваційні стимули (участь у практичній діяльності, надання можливості брати участь у стажуваннях, практичних заняттях та професійних проектах. Практичний досвід дозволяє учням та студентам краще зрозуміти, чи підходить їм обрана професія;

2. Постановка професійних цілей (допомагати молодим людям ставити конкретні, досяжні та реалістичні цілі, виходячи з їхніх професійних інтересів та здібностей, подолання емоційних перешкод).

Четверте, це програми психологічної корекції, що спрямовані на подолання страхів і тривог, які виникають у процесі професійного відбору. Сюди входять індивідуальні консультації психолога, вправи на зниження тривожності та розробка стратегій управління стресом.

П'яте, застосування технік релаксації (використання медитації, дихальних вправ та інших методів зниження стресу для зменшення психологічного напруження під час прийняття важливих рішень).

Шосте, взаємодія з соціальним середовищем. (залучати батьків до процесу і регулярно працювати з батьками, щоб підтримати професійний вибір їхніх дітей. Організовувати консультаційні зустрічі та інформаційні семінари для батьків, щоб допомогти їм зрозуміти потреби та побажання своєї дитини.

Сьоме, це професійна орієнтація (створити систему профорієнтації, в рамках якої учні отримують підтримку від досвідчених професіоналів в обраній ними сфері).

Шляхи покращення професійного самовизначення

1. Профорієнтаційні тести та анкети:

- Тест Дж. Голланда: допомагає класифікувати та визначити шість типів професійних інтересів та схильностей (практичні, інтелектуальні, художні, соціальні, підприємницькі та конвенціональні).

- Методика Клімова: допомагає визначити схильність до певних типів професій шляхом аналізу різних сфер діяльності (людина-людина, людина-природа, людина-техніка).

- Опитувальник мотивації досягнення: дозволяє оцінити рівень мотивації та бажання досягти успіх у вибраній сфері.

2. Моделювання професійних ситуацій:

- Рольові ігри та симуляції: учні можуть випробувати себе в різних професійних ситуаціях, що допомагає їм краще зрозуміти специфіку тієї чи іншої професії. Наприклад, проведення ділових ігор, симуляцій інтерв'ю або кейс-завдань з реальних професійних ситуацій;

- Інтерактивні вправи: віртуальні симуляції професійних середовищ або імітація практичних завдань, що дають змогу учасникам отримати досвід виконання певної роботи.

3. Групові тренінги та воркшопи:

- Командна робота: тренінги з розвитку навичок співпраці у колективі, лідерства, критичного мислення, тайм-менеджменту. Це допомагає молодим людям відчувати себе частиною робочої команди та краще зрозуміти вимоги до командної роботи у різних професіях;

- Тренінги з розвитку самостійності: вправи, що допомагають учасникам вчитися приймати рішення самостійно, що є важливим для вибору кар'єри.

4. Кар'єрне консультування:

- Індивідуальні консультації з кар'єрним радником: професійна підтримка у виборі кар'єри з урахуванням здібностей, особистих інтересів і тенденцій ринку праці. Це також включає допомогу в складанні індивідуального плану розвитку.

- Менторинг: співпраця з наставниками, які допоможуть у професійному становленні, надаючи поради і ділячись своїм досвідом у певній сфері діяльності.

5. Інтерактивні профорієнтаційні платформи:

- Використання сучасних цифрових інструментів, таких як онлайн-тестування для визначення професійних схильностей, платформи для дистанційного навчання та ознайомлення з професійними траєкторіями.

Отже, ефективне професійне самовизначення є основою для успішної кар'єри і гармонійного особистісного розвитку. Рекомендації та методи, що покращують цей процес, спрямовані на розвиток самопізнання, мотивації, подолання

психологічних бар'єрів і надання актуальної інформації про професії. Це дозволяє особистості здійснити усвідомлений вибір професійної траєкторії, яка відповідає її здібностям і інтересам, та успішно реалізувати себе у професійній сфері.

Висновки до третього розділу

Розробка та впровадження ефективних рекомендацій і методів для покращення професійного самовизначення особистості є важливим аспектом у підготовці молоді до успішної кар'єри. Процес самовизначення повинен базуватися на глибокому самопізнанні, усвідомленні індивідуальних здібностей, інтересів та цінностей, а також на актуальній інформації про ринок праці та вимоги до професій. Використання інноваційних методів, таких як профорієнтаційні тести, моделювання професійних ситуацій, індивідуальні та групові тренінги, сприяє подоланню емоційних бар'єрів, підвищенню мотивації і формуванню позитивної самооцінки.

Ефективність професійного самовизначення значною мірою залежить від підтримки з боку соціального оточення, зокрема батьків, наставників і професійних консультантів. Залучення сучасних цифрових технологій також є важливим чинником, що дозволяє учням і студентам краще орієнтуватися в можливостях, які пропонує ринок праці.

Таким чином, комплексний підхід до професійного самовизначення сприяє усвідомленому вибору професії, підвищенню внутрішньої мотивації та успішній адаптації молоді до умов сучасного професійного світу.

ВИСНОВКИ

У даній роботі представлено теоретико-емпіричний розгляд особистісного самовизначення у юнацькому віці. Розкрито сутність досліджуваного феномену та його складових компонентів: емоційного, когнітивного, ціннісного та конативного. Розроблено діагностичний інструментарій та корекційну програму у вигляді тренінгових занять. Відповідно до завдань дослідження, ми можемо сформулювати наступні висновки:

1. Відповідно до першого завдання нашої роботи, дослідження зарубіжної та вітчизняної теорії і практики в контексті проблеми особистісного самовизначення дозволило нам визначити, що процес самовизначення є багатограним і триває протягом усього життя. Він пов'язаний із формуванням внутрішньої позиції особи, усвідомленням себе як члена суспільства, а також потребою вирішувати питання, пов'язані з майбутнім, і усвідомленням своїх фізичних, інтелектуальних та інших характеристик. Тобто, процес самовизначення завершується формуванням нової позиції особистості, що включає прийняття дорослості, усвідомлення себе, розуміння власної ролі в соціумі, відчуття особистої значущості, розвитку самостійності та реалістичного сприйняття світу.

Виходячи з вищесказаного, найважливішим психологічним процесом, що відбувається у юнацькому віці внаслідок особистісного самовизначення, є формування самосвідомості та стабільного образу власної особистості, свого «Я». Головним психологічним здобутком ранньої юності стає усвідомлення свого внутрішнього світу в його індивідуальній цілісності та унікальності. Молоді люди починають бачити себе як неповторні особистості, що відрізняються від інших, мають свій власний світ думок, почуттів і переживань, а також свої погляди та оцінки. Відчуття власної унікальності веде до усвідомлення самотності, а усвідомлення своєї особливості поєднується з інтересом до себе та прагненням до самопізнання.

2. Що торкається другого завдання до нашої дипломної роботи, провівши теоретичний аналіз літератури щодо проблеми професійного самовизначення

особистості, ми дали визначення, що професійне самовизначення – це тривалий процес, під час якого особистість визначає свої особливості, здібності та можливості, співвідносячи їх з обраною професійною сферою, вимогами цієї професії та суспільства. На основі отриманих результатів порівняльного аналізу індивід встановлює для себе пріоритетні цілі та завдання, а також етапи їх досягнення, формуючи таким чином свою життєву професійну перспективу. При цьому вирішення завдання професійного самовизначення проходить через подолання протиріч між бажаннями та здібностями особистості, а також вимогами професійної сфери та очікуваннями суспільства.

3. Згідно з третім завданням, під час емпіричного дослідження нами були використані різні методи. Серед теоретичних методів можна виділити теоретико-методологічний аналіз, класифікацію та систематизацію наукових джерел, а також порівняння і узагальнення даних з теоретичних і експериментальних досліджень. Емпіричні методи включали опитування, тестування, а також констатувальний та формувальний експеримент. Для обробки даних застосовувалися методи узагальнення та систематизації як якісних, так і кількісних даних, отриманих у процесі емпіричного дослідження.

Відповідно до теми та мети дослідження було розроблено психодіагностичний комплекс методик, до якого увійшли такі інструменти: Диференційнодіагностичний опитувальник Є. О. Клімова (ДДО), методика «Опитувальник професійних переваг» (перша частина модифікації тесту Дж. Голланда), діагностична методика «Професійна готовність» (А.П. Чернявська) та методика «Мотивація навчання у ЗВО» (Т.І. Ільїна).

4. Четвертим завданням дипломної роботи, стало проведення експериментального дослідження особливостей професійного самовизначення особистості, у ході якого за методикою «Професійна готовність» (А.П. Чернявської) виявлено, що більшість учасників мають середній рівень автономності, що свідчить про їхнє прагнення до самостійності та ініціативності, але водночас вказує на деякі труднощі у визначенні цілей та реагуванні на зовнішні впливи.

Результати за методикою «Диференціально-діагностичний опитувальник» (ДДО) Є. О. Клімова показали, що більшість респондентів виявляють схильність до професій, пов'язаних із соціальною взаємодією, що підкреслює важливість розвитку комунікативних навичок. Кореляційний аналіз продемонстрував наявність позитивних зв'язків між різними типами професійних інтересів, вказуючи на можливість інтеграції знань і навичок у різних сферах для досягнення успіху у професійному житті.

Отримані результати за методикою «Мотивація навчання у ЗВО» (Т.І. Ільїна), свідчить про те, що більшість респондентів найбільше цінують процес здобуття знань, тоді як мотиви, пов'язані із отриманням диплому та професійною підготовкою, мають менш виражене значення.

Крім того, виявлені результати за методикою «Опитувальник професійних переваг» (Дж. Голланда), підтверджують різноманітність професійних інтересів респондентів, що може бути використано для налаштування освітніх програм, орієнтуючи їх на потреби та схильності студентів. Значна частка учасників, які виявили інтерес до типу "людина — людина", вказує на те, що соціальна складова діяльності є важливою для молоді. Однак це також вказує на потребу в розвитку програм, що сприяють формуванню практичних навичок і здатностей, які знадобляться в обраних сферах.

Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що успішне професійне самовизначення студентів залежить від комплексного підходу, який охоплює як теоретичну, так і практичну підготовку, розвиток емоційних і соціальних навичок, а також підтримку з боку освітніх установ. Це забезпечить формування адаптивних, творчих і компетентних фахівців, здатних досягати успіху у динамічному професійному середовищі.

Проведений кореляційний аналіз виявив, що найбільш виражений позитивний зв'язок спостерігався між типами "людина — людина" і "людина — художній образ" (коефіцієнт кореляції становив $r = 0.72$, $p < 0.01$), що свідчить про тісний зв'язок між інтересом до роботи з людьми та творчими схильностями. Також було виявлено помірний позитивний зв'язок між типами "людина —

природа" і "людина — техніка" (коефіцієнт кореляції $r = 0.64$, $p < 0.01$), що може вказувати на наявність спільних інтересів у природничій та технічній сферах.

Найменший рівень кореляції зафіксовано між типами "людина — знакова система" і "людина — художній образ" (коефіцієнт кореляції $r=0.21$, $p < 0.01$), що вказує на їх практично незалежний характер.

Загалом, результати кореляційного аналізу свідчать про те, що деякі професійні інтереси можуть бути взаємопов'язані, тоді як інші демонструють низький рівень взаємозалежності, що підкреслює їхню автономність у контексті професійного самовизначення.

5. Відповідно п'ятого завдання, ми розробили рекомендації щодо покращення професійного самовизначення, на рівні практичних заходів, які включають створення інтерактивних навчальних платформ, залучення професіоналів до навчального процесу, а також організацію семінарів і тренінгів, що сприятимуть розвитку навичок ухвалення рішень та планування кар'єри. Взаємодія між університетами і роботодавцями, а також активне залучення студентів до проектної діяльності, можуть значно підвищити їхню готовність до професійної діяльності.

Таким чином, реалізація наданих нами рекомендацій не лише покращить рівень професійної готовності студентів, але й сприятиме формуванню конкурентоспроможних спеціалістів, готових до викликів сучасного ринку праці.

Загалом, результати дослідження свідчать про важливість системного підходу до професійної підготовки студентів, який охоплює не лише академічні знання, а й розвиток особистісних якостей та практичних навичок. Подальші дослідження можуть зосередитися на вивченні впливу різних форм навчання на професійну готовність, а також на аналізі змін у мотиваційних аспектах впродовж навчання. Важливо також враховувати різноманітність індивідуальних потреб студентів, що вимагатиме адаптації освітніх програм. Лише за умови комплексного підходу до підготовки молодих спеціалістів можна забезпечити їх успішну інтеграцію в професійне середовище та реалізацію особистісного

потенціалу. Результати даного дослідження можуть стати основою для подальших удосконалень у системі освіти та професійного орієнтування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аза Л. О. Особливості професійного самовизначення молоді / Л. О. Аза // Філософ. і соціол. думка. 1989. № 6. С. 1–9.
2. Андрухів О. Модель стратегії професійного самовизначення учнівської молоді. *Педагогіка і психологія проф. освіти*. 2018. № 1. С. 128–135.
3. Арцишевська О.Р. Сутнісний аналіз самовизначення людини. *Науковий вісник СНУ імені Лесі Українки. Серія: Філософські науки*. 2019. № 11. С. 9–12.
4. Арцишевська О.Р. У пошуках себе (механізми самовизначення людини). *Науковий вісник СНУ імені Лесі Українки. Серія: Філософські науки*. 2017. № 15(240). С. 4–9.
5. Арцишевський Р.А. Роль самосвідомості у становленні соціального суб'єкта. Соціальні студії. Луцьк: ІСН, 2019. № 1. С. 2–9. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/4887/3/11425.pdf>.
6. Батраченко І.Г., Каньоса Н.Г. Метафора та її семіотичний контекст у екологічній психології. *Метафора та її семіотичний контекст*: Матеріали науково-практичного семінару: тези доповідей. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 5–9. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/1783>.
7. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості // Педагогіка і психологія. 1997. №1. С. 124-129.
8. Бех І.Д. Цінності як ядро особистості. Цінності освіти і виховання. Київ, 1997. С. 8-11.
9. Берегова Н. П., Джигун Л. М. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій особистості юнацького віку. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2022. № 3. С. 54-58.
10. Боднар А.Я., Макаренко Н.Г. Особливості професійного самовизначення особистості на етапі навчання у ВНЗ. *Наукові записки НаУКМА*. 2006. Т. 59: Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. С. 49–55. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/fe36484f-11de-4318-abc6-0bc1b43dab85>.

11. Бондаренко О.Ф. Психологічна допомога особистості: Навч. посіб. для студ. ст. курсів психол. фак. та від-нь ун-тів. Харків: Фоліо, 1996. 237 с.
12. Боришевський, М. Самосвідомість як фактор психічного розвитку особистості. *Психологія і суспільство*. 2009. № 4. С. 119–126. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/30577/1/%d0%91%d0%be%d1%80%d0%b8%d1%88%d0%b5%d0%b2%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%b8%d0%b9.pdf>.
13. Бутківська Т. В. Проблема цінностей у соціалізації особистості / Т. В. Бутківська // Цінності освіти і виховання: наук.-метод. зб. / [за заг. ред. О. В. Сухомлинської]; АПН України. К., 1997. С. 27–31.
14. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2019. 1728 с.
15. Вітковська О.І. Психологічні умови професійного самовизначення випускників середніх шкіл у процесі профконсультації: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2015. 221 с.
16. Галузяк В.М. Ціннісні орієнтації в структурі особистісних чинників педагогічного спілкування. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вінниця: 2009. № 29. С. 86-92.
17. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
18. Гріньова О. М. Психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій особистості в пізньому юнацькому віці. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». 2018. № 6. С. 9–13.
19. Драч С.В. Ціннісні орієнтації студентської молоді українського суспільства: сутність та динаміка. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». Хмельницький: 2010. № 2. С. 26–30.
20. Занюк С. С. Аналіз психологічних закономірностей і механізмів розвитку мотивації, Педагогіка, психологія. Науковий вісник Волинського державного університету. 1997. № 7. С. 91-92.

21. Занюк С. С. Психологія мотивації та емоцій: навч. посібник. Луцьк : Волинський держ. ун-т, ім. Л. Українки, 1997. 306 с.
22. Єгупов М.В. Ідентичність як атрибут людини і суспільств : дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.03. Київ, 2015. 184 с.
23. Жерноклєєв І.В. Педагогічні умови забезпечення професійного самовизначення учнів основної школи на уроках трудового навчання: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Тернопіль, 2019. 212 с.
24. Коваль К.О. Розвиток «soft skills» у студентів – один з важливих чинників працевлаштування. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2015. №2. С. 162–167.
25. Корбутяк В.І. Методологія системного підходу та наукових досліджень: навч. посіб. Рівне: НУВГП, 2010. 176 с.
26. Коваленко А.Б., Корнєв М.Н. Соціальна психологія: Підручник. К., 2СІЩ5. 400 с. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/414683.pdf.
27. Камінська О.М. Чинники впливу на розвиток ціннісних орієнтацій студентів архітектурного профілю. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського. Одеса. 2011. № 5–6. С. 21-28.
28. Козерук Ю.В., Євсейчик Я.О. Самооцінка як фактор становлення особистості студента. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. № 124. С. 163-165.
29. Коберник Л. О. Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості. Науково-практичний журнал південного наукового центру АПН України. 2018. № 4. С. 28–33.
30. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. К.: Кондор, 2015. 206 с.
31. Марцин В.С. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Л.: Ромус Поліграф, 2020. 128 с.

32. Молчанова О.Б. Соціально-психологічні особливості та ціннісні орієнтації сучасної студентської молоді / О.Б. Молчанова // Наукові праці / Державний гуманітарний ун-т ім. П. Могили. 2010. Т. 146. С. 94-98.
33. Мілютіна К.Л. Теорія та практика психологічного тренінгу. К.: МАУП, 2015. 188 с.
34. Павліченко А. Ціннісні орієнтації у системі становлення особистості. Психологія і суспільство. 2005. № 4. С. 98-120.
35. Побірченко Н.А. Формування особистісної готовності учнів загальноосвітньої школи до підприємницької діяльності: дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07. Київ, 2000. 489 с.
36. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. / за ред. А.Є. Конверського. К.: Центр учбової літератури, 2019. 352 с.
37. Палеха Ю.І. Основи науково-дослідної роботи: навч. посіб. К.: Ліра-К, 2013. 336 с.
38. Піддячий М.І. Організаційно-педагогічні умови підготовки старшокласників до професійного самовизначення у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2002. 296 с.
39. Подшивайлова Л.І. Вступ до спеціальності: психологія: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький, 2015. 320 с.
40. Пророк Н.В. Психологічні особливості особистісно-професійного саморозвитку практичного психолога. *Проблеми сучасної психології*: збірник наукових праць К-ПНУ ім. Івана Огієнка. 2019. №14. С. 655–665.
41. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. К.: Вища школа, 2019. 215 с.
42. Самолова А.Г. Особливості формування професійної свідомості майбутніх психологів : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Запоріжжя, 2019. 19 с.
43. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. К.: Миллениум, 2017. 521 с.

44. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: навч. посіб. К.: Вища школа, 2016. 335 с.
45. Становських З.Л. Рефлексивні компоненти професійного самовизначення старшокласників: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2016. 271 с.
46. Суїменко Е. Особливості працевлаштування столичної молоді України / Е. Суїменко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2003. № 2. С. 160-183.
47. Тарабасова Л. Г., Олефір Н. В. Виховання в дошкільників сімейних цінностей. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2021. № 75. С. 13-16.
48. Ткаченко С.О. Взаємозв'язок мотиваційної спрямованості із смисложиттєвими орієнтаціями та бажанням схвалення у осіб юнацького віку. Київ, 2019. 94 с.
49. Туляєв В.В. Організаційно-педагогічні умови підготовки старшокласників до професійного самовизначення у спеціалізованих загальноосвітніх навчальних закладах художнього профілю: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2018. 18 с.
50. Федорчук В. М. Соціально-комунікативний тренінг: «Розвиток комунікативної компетентності викладача», навч. – метод. посібник. Кам'янець–Подільський: Абетка, 2003. С. 45–48.
51. Хайдеггер М. Феноменологія та трансцендентальна філософія цінності. - Київ: Видавництво "Cartel". 1996. 116 с.
52. Хоменко К. В. Теоретичний аналіз розвитку наукових уявлень проблеми цінностей особистості. Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. 2015. № 3. С. 109-119.
53. Циба Н.В. Професійне самовизначення та феномен професійної деформації психологів. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2019. №2. С. 145–149.
54. Цінності української молоді: результати соціологічного дослідження. Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2016. 91 с.
55. Целякова О. М. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві [Електронний ресурс] / О. М. Целякова

// Гуманітарний вісник ЗДІА. 2009. С. 1-12. URL:
https://zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_38_22.pdf

56. Шатілова О.С. Західні теорії кар'єрного розвитку. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. №4. С. 151–158.

57. Шайгородський Ю. Ціннісні орієнтації в психологічній структурі особистості. *Соціальна психологія*. 2009. № 4(36). С.65-73.

58. Шейко В.М. Організація та методологія дослідницької діяльності: підручн. К.: Знання, 2017. 310 с.

59. Щербань А. Д. Ціннісні орієнтації особистості та їх класифікація. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2014. № 64. С. 194-198.

60. Щотка О. П. Вікова психологія дорослої людини: навч. видання. Ніжин: Редакційно видавничий відділ НДПУ, 2001. С. 21–33.

ДОДАТКИ

Додаток А

Диференційовано-діагностичний опитувальник інтересів – ДДО (за Є.

Клімовим)

- 1а. Доглядати за тваринами 1б. Обслуговувати машини, прилади
- 2а. Допомогати хворим людям, лікувати їх
- 2б. Складати таблиці, схеми, графіки, програми для комп'ютерів
- 3а. Стежити за якістю виготовлення книжкових ілюстрацій, плакатів
- 3б. Стежити за станом, розвитком рослин
- 4а. Обробляти матеріали (дерево, тканину, метал, пластмасу)
- 4б. Рекламувати, продавати матеріали
- 5а. Обговорювати науково-популярні книжки, статті
- 5б. Обговорювати художні книжки, п'єси, концерти
- 6а. Вирощувати молодняк тварин
- 6б. Тренувати товаришів (або молодших) у виконанні яких-небудь дій
- 7а. Копіювати малюнки, зображення (або налаштовувати музичні інструменти)
- 7б. Керувати яким-небудь вантажним засобом (підйомним або транспортним)
- 8а. Повідомляти, пояснювати людям потрібні їм відомості (в довідковому б'юро, на екскурсії)
- 8б. Художньо оформляти виставки, вітрини (або брати участь у підготовці вистав, концертів)
- 9а. Ремонтувати речі, вироби, одяг, техніку
- 9б. Шукати і виправляти помилки в текстах, таблицях
- 10а. Лікувати тварин
- 10б. Виконувати обчислення, розрахунки
- 11а. Виводити нові сорти рослин
- 11б. Конструювати, проектувати нові види промислових виробів, машин, будівель

- 12а. Розв'язувати суперечки, сварки між людьми, переконувати, роз'яснювати, заохочувати
- 12б. Працювати над кресленнями, схемами (перевіряти, уточнювати їх)
- 13а. Спостерігати, вивчати роботу гуртків художньої самодіяльності
- 13б. Спостерігати, вивчати життя мікробів
- 14а. Обслуговувати, налагоджувати мед. прилади, апарати
- 14б. Надавати людям меддопомогу при пораненнях, опіках, ударах
- 15а. Складати точні описи, звіти про спостереження явищ і подій
- 15б. Художньо описувати, зображати (побачені або уявні)
- 16а. Робити лабораторні аналізи в лікарні
- 16б. Приймати, оглядати хворих, говорити з ними, призначати лікування
- 17а. Фарбувати стіни або розмальовувати поверхні виробів
- 17б. Здійснювати монтаж споруд, машин, пристроїв
- 18а. Організовувати екскурсії, культпоходи в театри, музеї
- 18б. Грати на сцені, брати участь у концертах
- 19а. Виготовляти за кресленнями деталі, вироби, машини, одяг
- 19б. Креслити, копіювати креслення, карти
- 20а. Проводити боротьбу з хворобами рослин, зі шкідниками лісів, садів
- 20б. Працювати на клавішних машинах (друкарській)

Дж. Голланда «Визначення професійного типу особистості»

№	Варіант А	Варіант Б
1	Інженер-технолог	Інженер-конструктор
2	В'язальник	Санітарний лікар
3	Кухар	Набірний
4	Фотограф	Завідувач магазином
5	Кресляр	Дизайнер
6	Філософ	Психіатр
7	Вчений-хімік	Бухгалтер
8	Редактор наукового журналу	Адвокат
9	Лінгвіст	Перекладач художньої літератури
10	Лікар-психіатр	Статистик
11	Завуч	Голова профкому
12	Спортивний лікар	Фельстоніст
13	Нотаріус	Постачальник
14	Перфоратор	Карикатурист
15	Політичний діяч	Письменник
16	Садівник	Метеоролог
17	Водій тролейбуса	Медсестра
18	Інженер-електронник	Секретер з ядерної фізики
19	Маляр	Художник по металу
20	Біолог	Окуліст
21	Телеоператор	Режисер
22	Гідролог	Ревізор
23	Зоолог	Головний зоотехнік
24	Математик	Архітектор

25	Працівник дитячої кімнати	Вихователь
26	Художник по кеорамиці	Економіст
27	Завідувач відділом	Рахівник
28	Вчитель	Командир частини
29	Коректор	Критик
30	Завгосп	Диригент
31	Радіоператор	Спеціаліст з ядерної фізики
32	Налагоджувальник	Монтажник
33	Агроном-насіннеснавець	Голова колгоспу
34	Закрійник-модельєр	Декоратор
35	Археолог	Експерт
36	Працівник музею	Консультант
37	Вчений	Актор
38	Логопед	Стенографіст
39	Лікар	Дипломат
40	Головний бухгалтер	Директор
41	Поет	Психолог
42	Архіваріус	Скульптор

Мотивація навчання у ВНЗ» Т. І. Ільїної

1. Найкраща атмосфера на занятті – атмосфера вільних висловлювань.
2. Зазвичай я працюю з великою напругою.
3. У мене рідко бувають головні болі після пережитих хвилювань та неприємностей.
4. Я самостійно вивчаю ряд предметів, на мою думку, необхідних для моєї майбутньої професії.
5. Яку з властивих вам якостей ви найвище цінуєте? Напишіть відповідь поряд.
6. Я вважаю, що життя треба присвятити обраній професії.
7. Я відчуваю задоволення від розгляду на занятті важких проблем.
8. Я не бачу сенсу у більшості робіт, які ми робимо у виші.
9. Велике задоволення мені дає розповідь знайомим про мою майбутню професію.
10. Я дуже середній студент, ніколи не буду цілком добрим, а тому немає сенсу додавати зусилля, щоб стати кращим.
11. Вважаю, що в наш час не обов'язково мати вищу освіту.
12. Я впевнений у правильності вибору професії.
13. Яких із властивих вам якостей ви хотіли б позбутися? Напишіть відповідь поряд.
14. При зручному випадку я використовую на іспитах підсобні матеріали (конспекти, шпаргалки, записи, формули).
15. Найпрекрасніший час життя – студентські роки.
16. У мене надзвичайно неспокійний і уривчастий сон.
17. Я вважаю, що для повного оволодіння професією всі навчальні дисципліни потрібно вивчати однаково глибоко.
18. При можливості я вступив би до іншого вишу.
19. Я зазвичай спочатку беруся за легші завдання, а важчі залишаю на кінець.

20. Для мене було важко при виборі професії зупинитись на одній із них.
21. Я можу спокійно спати після будь-яких неприємностей.
22. Я твердо впевнений, що моя професія дасть мені моральне задоволення та матеріальний достаток у житті.
23. Мені здається, що мої друзі здатні вчитися краще за мене.
24. Для мене дуже важливо мати диплом про вищу освіту.
25. З деяких практичних міркувань для мене це найзручніший вуз.
26. Я маю достатньо волі, щоб навчатися без нагадування адміністрації.
27. Життя для мене майже завжди пов'язане з надзвичайною напругою.
28. Іспити потрібно скласти, витрачаючи мінімум зусиль.
29. Є багато вишів, у яких я міг би навчатися з не меншою цікавістю.
30. Яка з властивих вам якостей найбільше заважає вчитися? Напишіть відповідь поряд.
31. Я дуже захоплююсь людиною, але всі мої захоплення так чи інакше пов'язані з майбутньою роботою.
32. Занепокоєння про іспит або роботу, яка не виконана вчасно, часто заважає мені спати.
33. Висока зарплата після закінчення вишу для мене не головне.
34. Мені потрібно бути в хорошому настрої, щоб підтримати загальне рішення групи.
35. Я змушений був вступити до вузу, щоб зайняти бажане становище у суспільстві, уникнути служби в армії.
36. Я навчаю матеріал, щоб стати професіоналом, а не для іспиту.
37. Мої батьки добрі професіонали, і я хочу бути схожим на них.
38. Для просування по службі мені необхідно мати вищу освіту.
39. Яка з ваших якостей допомагає вам навчатися? Напишіть відповідь поряд.
40. Мені дуже важко змусити себе вивчати як слід дисципліни, які прямо не належать до моєї майбутньої спеціальності.

41. Мене дуже турбують можливі невдачі.
42. Найкраще я займаюся, коли мене періодично стимулюють, підстобують.
43. Мій вибір цього ВНЗ остаточний.
44. Мої друзі мають вищу освіту і я не хочу відстати від них.
45. Щоб переконати в чомусь групу, мені доводиться самому працювати дуже інтенсивно.
46. У мене зазвичай рівний і добрий настрій.
47. Мене приваблює зручність, чистота, легкість майбутньої професії.
48. До вступу до вузу я давно цікавився цією професією, багато читав про неї.
49. Професія, яку я отримую, найважливіша і перспективна